

A Targum Torah Classic

The
Vilna Gaon
Views Life
EVEN
SHELEIMAH

אבן שלמה

The
Vilna Gaon
Views Life
EVEN
SHELEIMAH

EVEN SHELEIMAH, the classic
collection of the Gaon of Vilna's
wisdom, translated and annotated by

Yaakov Singer
Chaim Dovid Ackerman

TARGUM/FELDHEIM

Copyright © 1994 by
Yaakov Singer
709 East 7th Street
Brooklyn, New York 11218

Chaim Dovid Ackerman
12 Ponim Meiros
Jerusalem, Israel

ISBN 0-944070-96-5

First Impression/ September 1974
Second Impression/January 1976
Third Impression/April 1994

Published by:
Targum Press Inc.
22700 W. 11 Mile Rd.
Southfield Mi. 48034

in conjunction with
Mishnas Rishonim

Distributed by:
Feldheim Publishers
200 Airport Executive Park
Spring Valley, N.Y. 10977

Printed in Israel

This sefer is dedicated to the loving Memory
of our dear Father and Grandfather

הרב פנחס בן ר' יצחק סינגער ז"ל
HoRav Pinchos Singer

נפטר בשם טוב ערב שבת קודש
חי טבת תשמ"ט לפייק

He spent his entire life serving,
with boundless love and devotion,
Hashem, Torah, his family and Klal Yisrael

He will live on forever, in our hearts

יהי זכרו ברוך

Yaakov and Chaya Singer
Estee - Yitzchok Avrohom - Chaim Dov - Faigy

Yitzchok & Briendy Zichermen
Faigy - Binyomin - Dovid - Sari - Toby

Shmuel and Toby Kohn
Yisroel Yaakov - Eliezer - Blimie - Yitzchok - Yeudah

Avrohom Yitzchok and Goldy Portowicz
Rochel Kalie - Chaya Devora - Yosef - Yisroel Meir
Dov Ber - Pinchos - Gedelia Yaakov - Tzipora Breindel

May he be a מלץ יושר for his family and Klal Yisroel

ת.נ.צ.ב.ה

אברהם פאם
RABBI ABRAHAM PAM
582 EAST SEVENTH STREET
BROOKLYN, NEW YORK, N. Y.
11218

הַעֲטָה כְּבֵה זְהֵרָה תְּלִימָה

בְּיָמֵינוּ מֵי אֲדָמָה מִלְּפָנֵינוּ, הַרְבֵּה יַעֲקֹב סִימָלָר וְהַרְבֵּה בָּרֵךְ אֶקְרוּסוֹן שִׁמְשֵׁי,
וְהַרְבֵּה אֲרָם אֲבֹרָטִים אֲשֶׁר מִחֲדָשׁ אֶת-בְּשֵׁרֵי הַקְּבִיעָה מִחוּמֵי אֵל כֹּה תְּהִיֶה לְאִתְּךָ
לְבָרְךָ מִמְּבֹרָה טְהוֹרוֹת וְשִׁמְשֵׁי מִתְּהוֹרָה מִחֲסִידוֹתָ שֶׁל הַגְּדוֹלָה זְנוּקָה, אֲתִבְּרָכֶנּוּ
לְבִרְכָתְךָ שִׁמְשֵׁי לֹא אֶבְרָךְ וְגַם וְרִבִּים יֵאוּתוּ לְאִינוּ. וְכֵן אֶעֱלֶה לְפָנֶיךָ מִשְׁמֵר
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סֵפֶר עֲשֶׂה לְאִתְּךָ הַקְּבִיעָה מִחוּמֵי וְהַרְבֵּה מִחוּמֵי וְהַרְבֵּה
סִדְרִים, וְהַרְבֵּה אֶעֱלֶה לְבִרְכָתְךָ בְּהַרְבֵּה אֶפְיוֹת מִכּוּוֹן וְהַרְבֵּה כְּבֵה. וְכֵן
הַרְבֵּה אֶעֱלֶה לְבִרְכָתְךָ בְּאִתְּךָ וְהַרְבֵּה.

הֵינִי מְבַרְכֶנּוּ מִחוּמֵי אֶתְּכֶם מִחוּמֵי אֶתְּכֶם מִחוּמֵי אֶתְּכֶם, וְהֵנּוּ הַרְבֵּה
אֶתְּכֶם וְהַרְבֵּה אֶתְּכֶם מִחוּמֵי אֶתְּכֶם, וְהַרְבֵּה אֶתְּכֶם מִחוּמֵי אֶתְּכֶם אֶתְּכֶם
הַרְבֵּה אֶתְּכֶם.

אברהם פאם יעקב הכהן פאם

Translation of Hebrew letter of approbation

22 Shevat 5753

Several years ago, two outstanding *avrechim*, Rav Yaakov Singer and Rav David Ackerman, *shlita*, took it upon themselves to republish a work so holy that it transcends all praise -- *Even Sheleimah*, comprising pure and wondrous excerpts from the Torah and Chassidus of the Gra, *zt"l* -- and translate it into English, making it accessible to everyone, so many would bask in its light. The result was a handsome, annotated edition subdivided into chapters and featuring a suitably precise English translation and the approbation of *gedolei Torah* in Eretz Yisrael and the Diaspora.

Rabbis Singer and Ackerman are now preparing to reprint this edition for the public's benefit, and I hereby encourage and bless them: May they succeed in this endeavor, and may the Gra's merit stand by them and their progeny, such that they be blessed with everything good.

Avraham Yaakov HaKohen Pam

Contents

Chapter One	
The Basis of God's Service: Improving Character	17
Chapter Two	
Prime Evil Traits: Anger, Lust, Haughtiness	23
Chapter Three	
Confidence in God and Contentment Vs. the Acquisitive Desire	28
Chapter Four	
Man Vs. His Evil Inclination	33
Chapter Five	
God's Service: Doing the Mitzvos	42
Chapter Six	
Educating Children and Reproving Fellow-Jews	45
Chapter Seven	
Speech: Torah-Study Vs. Wasting Time	49

Chapter Eight	
How to Learn Torah	54
Chapter Nine	
How to Pray	63
Chapter Ten	
Redemption	66

Translators' Introduction

Our goal in translating this collection of the Vilna Gaon's Torah and *mussar* is to help the English-speaking Jew understand his inner self and life in general; to guide and help him live a Torah-life as outlined by the greatest sage of the past 200 years.

The messages expressed by the Gaon may at times seem commonplace, but careful contemplation will show the reader an even deeper level. Do not underestimate the greatness of the Gaon's intellect.

The Gaon still speaks to us and we are confident that everyone will find something in this outstanding work from which to benefit. This is not a one-time book. It is a handbook and companion to be read and reread until it becomes part of one's personality.

Our deepest thanks to all those who helped make this work possible, especially our dear wives, without whose constant encouragement and help this sefer could have never been published.

Foreword

by Rav Sroya Deblitzki

I am very happy to hear of your intention to reprint *Even Sheleimah* — excerpts from the writings of our master, the Gaon Rabainu Eliyohu zt"l — in English, styled so that Godfearing Jews in the United States and in other countries who do not know our sacred tongue well will also be able to gain a firm grasp on the twin pillars of Torah-study and service of God, and elevate themselves spiritually — which is the innate desire of every Jewish soul.

What you are undertaking is a great achievement and a public benefit in every way. Accept my blessings for success in this and in your other endeavors for the public benefit.

Many of our brethren have never heard of the Gaon of Vilna, and even if they have heard of him, they probably did not get a true picture of his greatness. I should like to cite here a brief, accurate description written by the late Rav Tzvi Hirsch Ferber of London (in the journal *Talpiyos* 5711, p. 359):

As a youngster, I once had the privilege of visiting the great kabbalist Rav Shlomo Elyoshev (author of *Leshem Shvo V'achlomo*). I was awestruck by his luminous face framed by his *talis* and *tefillin* as he studied Torah. I asked him why the great rabbinical scholars praised the Gaon of Vilna so extravagantly. He replied, "Know, my son, that in every generation there are unique individuals, but not in every area of Torah. Some are unique in their mental acuity, while many share the vastness of their erudition. Some are unique in their erudition but are not unusual in their mental acuity. Some excel in both, but do not stand out in their knowledge of other areas such as grammar, astronomy, and mathematics, in which others excel. But to be the one acknowledged scholar in every single area of knowledge, unique in the revealed parts of Torah, unique in the hidden parts, unique in piety, in sanctity, in purity, unique in the highest levels of self-perfection, unique in every area of wisdom and science, including astronomy, grammar, mathematics, etc. — such expertise was beyond human attainment even in generations past. Only the Gaon of Vilna attained it."

—From a letter to the publishers

Chapter One

The Basis of God's Service: Improving Character

1. All God's service is dependent upon the improvement of one's character. Character traits are fundamental to the performance of *mitzvos* and to Torah principles. Conversely, all sin stems from unimproved character traits.
 2. The prime purpose of man's life is to constantly strive to break his bad traits. Otherwise, what is life for?
 3. One who desires to repent his evil ways must judge his character honestly. One must at first analyze his bad traits and know them well. Then one must train himself to turn each bad trait to its opposite extreme. For example: anger to compassion, haughtiness to humility.¹ After training himself, he should return to the middle
-
1. One mustn't jump to the opposite extreme at once, just proceed step by step.

path desired by the Torah and remain there until it becomes part of his nature. If one immediately follows the middle path² he will revert to his bad ways. For on that path his evil inclination has already defeated him.³

4. Every person must, according to his nature, set up safeguards against sinning, even though his ways seem incorrect to others who do not know his nature.⁴ Yet he should not use his own discretion when it comes to possible violations of the Torah, such as fasting on the Sabbath.
5. A man should not go completely against his nature even if it is bad, for he will not succeed. He should merely train himself to follow the straight path according to his nature.⁵ For example: One who has an inclination to spill blood, should train himself to become a ritual slaughterer or a *mohel*.⁶

2. without first training himself toward the opposite extreme

3. In brief: By altering a trait from extreme to extreme, one destroys the power of his evil inclination in that area. He can then move into the middle or ideal path that the Torah desires for that trait.

4. A man who recognizes his tendency to be affected by women will avoid attending mixed gatherings. A man who tends toward gossip will avoid group conversations.

5. to function within his nature

6. a circumciser; thus he can put his nature to use in a permissible fashion

6. Some people are naturally good and yet they sin. God rewards these people⁷ fully in this world so that they will have no portion in the world-to-come⁸ since they could easily have done good⁹ but didn't want to.¹⁰ On the other hand, someone whose nature is bad and¹¹ constantly strives to overcome his evil inclination, is rewarded by God according to the difficulty of his struggle.¹² Even if this man occasionally sins, God does not punish him more than the actual sin warrants.
 7. Most instances of good and misfortune in this world are dependent on character traits.
 8. There are various degrading characteristics in man. Some can be avoided by the performance of *mitzvos*. Others can be avoided only by the study of Torah. There are still others whose avoidance depends solely on improvement of character by the acceptance of *mus-*
-
7. for their good deeds
 8. They are deprived of the greater, everlasting reward.
 9. all their lives because of their good nature
 10. and instead chose to rebel against God
 11. in spite of this
 12. how hard he tried to uphold the Torah. In our times, it is more difficult to be a Godfearing Jew, and the struggle to overcome one's evil inclinations is more difficult an accomplishment than ever before. Therefore, those who steadfastly follow the ways of the Torah are assured that a great reward awaits them for their efforts.

12. A *talmid chochom* must conduct himself beyond the letter of the law, better than other people. For example: Many people would pardon a workman for damage he caused while on the job. The *talmid chochom*, however, besides pardoning the workman for the damage, should also pay him his wages for the damaged work he did.

Chapter Two

Prime Evil Traits: Anger, Lust, Haughtiness

1. The principal bad traits in man are anger, lust, and haughtiness, which are referred to as “jealousy, lust, and gloryseeking.”¹ Each of these traits contains two elements. Anger is comprised of wickedness and deceit — the wickedness is done openly, and the deceit is saying one thing while meaning another. Lust encompasses two evil elements: physical lust for bodily pleasures such as eating and drinking, and the acquisitive desire for money, clothing, and houses. Haughtiness includes personal haughtiness and the desire to dominate other people. At the conclusion of the thrice-daily *shemoneh esrei* we ask God to help us overcome these evil traits through the study of Torah and *mitzvos*.

1. in the Mishna in Avoth

2. God generally judges a person leniently and not according to the letter of the law. God has no mercy, however, on the haughty person and judges him according to the actual worth of his action. One who possesses even a bit of haughtiness in his heart is abominable and despicable before Him.
3. In evil, too, there is good and bad. Lust is the good part of evil, and anger the bad part.² Yet the good part of evil, lust, is worse than the bad part, for through it man is enticed into evil.

Lust is more difficult to overcome than anger, for it is inherent in human nature from birth; furthermore, one's entire body derives pleasure from it, whereas anger is limited to the liver.

Actually, lust is needed somewhat to sustain the body. One needs much wisdom to judge intelligently and to choose only what is necessary. This is comparable to one who wants to conquer a city leaving all its inhabitants alive, which requires great cleverness. Overcoming anger, however, is comparable to one who wants to kill his enemy; all he needs is fortitude.

4. It is better for the man who cannot control his lust and anger to dwell in a desert.³

2. Possibly because man benefits at least physically from lust, whereas there is no physical pleasure in anger.

3. or in any place where he will not have to mingle with people

5. It is good to study Aggada⁴ to overcome lust. To overcome anger one should study Halacha.⁵ It is impossible to kill one's evil inclination without studying Torah.
6. One who is drawn toward lust loses his inherent good traits, and one who is drawn after acquisitive desires loses the good traits he accustomed himself to as a youth. Since he is occupied with fulfilling his desires, he has no time to watch himself,⁶ and will certainly never overcome his bad traits.
7. A man should never say, "I will follow my physical lust and acquisitive desires⁷ a little and afterwards will withdraw from them." For as a man begins to draw toward them, he becomes busy⁸ and forfeits his eternal life completely, because it is very difficult to withdraw from them. Even the man who fears God, is versed in the Torah, and observes the *mitzvos* — when drawn toward lust, he will lose all.
8. A man should never say that pursuit of his physical lust and satisfaction of his acquisitive desire is solely for

 4. Midrash and the non-halachic parts of the Talmud, which reprove a man.
 5. The halachic parts of the Talmud, the codes of Jewish Law.
 6. carefully
 7. just
 8. fulfilling those desires

heaven's sake.⁹ For the honest scales of judgment are God's. He knows how many of man's intentions were justifiable, and what he did in order to satisfy his desires.

9. Only after one has nullified his lust and given up worldly pleasures is service of God feasible. It is impossible for one to perceive the sweetness of Torah without self-affliction¹⁰ and restraint from desires.
10. What the lustful person attains after much evil exertion is attained by the pious and devoted Jew without any strain. Just as honor runs after the man who constantly strives to avoid it, so does good fortune come to a righteous man as long as he ignores his desires.
11. The way the evil inclination entices a man is by first having him study Torah and at the same time having him fulfill his desires. For if it were to persuade him to neglect studying Torah completely,¹¹ the man would never listen. Once the man has accustomed himself to physical pleasure and enjoyment, he spontaneously ceases to study Torah, for he is constantly occupied with the fulfillment of his desires. The evil inclination then tells him that it is detrimental to his health to abandon his new habit. Afterwards, he becomes too lazy to pursue Torah and mitzvos, and finally, he refuses

9. if it is really not so

10. Latter-day rabbinical scholars generally maintain that unless one is physically capable, he should refrain from self-affliction.

11. it surely knows

to perform even a *mitzva* that takes minimal effort.

12. All the pleasures one enjoys in this world turn to bitterness in the grave. Also the lustful flesh is punished in the grave. There, every organ of a man's body that derived pleasure in this world not for the sake of a *mitzva* is judged. Even the righteous are punished in the grave, unless they intended their pleasure solely for God's sake. Such enjoyment is considered a *mitzva*, and their eating,¹² a sacrifice offered to God.
13. Lust is not at all a worthwhile pursuit. But the desire to earn a livelihood is not completely forbidden, as is written, "God will bless you in all the work of your hands." Nevertheless, one must be careful to deal honestly and not to touch money that does not belong to him.

12. for example

Chapter Three

Confidence in God and Contentment Vs. the Acquisitive Desire

1. Confidence in God and contentment form a framework for all good traits and character. They are the opposite of lust and acquisitive desire. The most essential of all is confidence.¹ One who lacks this feeling will not retain the Torah he has learned.
2. All sins and transgressions stem from acquisitive desire.² On the other hand, contentment, which is the foundation for keeping the whole Torah, means to faithfully believe that there is no reason to worry about what the morrow will bring.³ The man who is steadfast

-
1. The secure knowledge that all that occurs is directed by the benevolent God and that He will help him in all his undertakings.
 2. the desire for material gain

in his confidence in God, even though he commits severe sins, is better than the man who is insecure. For as a result of his insecurity, the latter comes to jealousy and hatred,⁴ despite the fact that he studies Torah and helps others — which he does solely to acquire a good name.⁵

3. Scholars and Godfearing Jews, too, are at times trapped in the net of acquisitive desire. At first the evil inclination makes the man believe that such desires are necessary for existence and his Torah learning will be better for it. As a result,⁶ he is drawn after luxuries, and claims that they are necessary to enable him to study Torah with peace of mind and in comfort, and to help him feed his family. After acquiring all these luxuries, he says that he needs to begin saving for his old age or for medical expenditures. The Prophet warns us, “Man makes many plans, but God’s decision will endure.”
 4. Two types of strength are found in the people who serve God. They are called: a) strong people b) soldiers.
-
3. This is only possible if a person is content and happy with what he has, thanking God for all, and therefore has no reason to worry.
 4. The man who feels secure has no reason to be jealous, for he believes that what others have in no way limits what God gives him.
 5. All his Torah and generosity thus have no intrinsic value.
 6. of this false logic

The strong are those who conquer their evil inclination when they are tempted to sin. The soldiers are those strong-hearted people who have full confidence.⁷ They therefore exert themselves in Torah-study day and night, ignoring their families' needs.⁸ What does God do?⁹ He summons other people to support them as the tribe *Yissochor* did for *Zevulun*.

5. There are two separate regions in Gehinom: one for those who sought to raise their esteem, and another for the people who sought to satisfy their desires.¹⁰ Conversely, to those who lived holy lives in this world, God will grant spiritual heights and boundless, everlasting good and enjoyment in the world-to-come.
6. One who robs a fellow-Jew and does not repay him before his death will have to return to this world in a reincarnation.¹¹

7. in the One, helping, and caring God and rely on Him for all their needs

8. Unique people indeed who sacrifice all that most people hold dear, not out of cruelty or laziness, but out of true love of God and total dependence on Him.

9. to reward him for his sacrifices

10. The punishments vary for each region.

11. which involves great suffering beyond the compass of the human mind

7. Fearing God while occupied with worldly endeavors helps Torah-study and the observance of *mitzvos*¹² the way manure helps a garden.¹³ The affairs of those who also serve God with their wealth¹⁴ will be taken care of by others, whereas those who only serve God wholeheartedly,¹⁵ their work will be done by themselves, as is written, "You will gather your crops."
 8. It is good to associate with poor and humble people and to dwell among them. This way, one will acquire the trait of contentment and will be happy with his lot.¹⁶ One who associates with the rich, however, even if he profits much, he will never be satisfied and will con-
-
12. The greatness of this man is that he maintains the spiritual level of fearing God even while mixing with and trying to acquire materialistic gain in a dishonest, materialistic world. How much purer and holier is this Godfearing Jew's Torah-study than the Torah studied by a man who forgets God when it comes to monetary gain!
 13. Worldly endeavors are comparable to manure: Manure, in itself disgusting, is only beneficial in a field that has been plowed and planted. Spreading manure on an unplowed field will only cause an odor. Similarly, worldly endeavors, though of no intrinsic value (as is written throughout the book of *Koheleth*), can be helpful in the service of God if one does not make them the focal point of his life, while making Torah secondary. (Maltzan)
 14. by supporting Torah-scholars and aiding the poor
 15. and not with their wealth, too
 16. Rich is he who enjoys what he has.

tinue to run after more vanity, as is written, "No man dies with even half of his desires fulfilled."¹⁷

9. It is better for a man to accumulate just a small amount of money, and in this way easily fulfill his charity obligations, and possibly give even more than is required of him, than to have a lot and fail to give as much as he should.
10. Although the trait of extreme profligacy is not good, there are times when good can possibly come of it.¹⁸ The trait of extreme miserliness, on the other hand, is always detrimental.¹⁹

17. He will always seek more till the very end of his life.

18. For example: giving a lot of charity as a result of being used to profligacy in other areas.

19. A miser will not give charity unless forced to, and he will do no mitzva if he feels he may have to spend his money to accomplish it properly. He will try to find countless reasons for not performing the mitzva. With such an attitude, it is impossible to be a true and wholehearted servant of God. (Maltzan)

Chapter Four

Man Vs. His Evil Inclination

1. Sediment preserves wine when the wine rests on it. But if the sediment rises, the wine becomes unfit for drinking. The same is true of the evil inclination. As long as it is subordinate to the good inclination, it is beneficial to the world. But once it rises to the top, it ruins all.
2. There are two channels in a man's heart. One is the blood channel, on which the evil inclination dwells.¹ The other is the air channel.² When they work together,³ they dispense all good traits, intellectual and practical. Man's main service to God is with his evil inclination.⁴

-
1. The evil inclination thrives on materialism symbolized by blood.
 2. symbolizing the spiritual part of one's life, where the good inclination functions
 3. the evil inclination subordinate to the good inclination
 4. to harness its power

3. All secular endeavors and lusts originate in the spleen.⁵ The longing for the world-to-come originates in the heart. In contrast, the pleasure with which the righteous perform a *mitzva* originates in the spleen.⁶
 4. The evil inclination does not at first urge a man to sin. Rather, it first shows a man love.⁷ When it sees that it cannot overcome the man, it attaches itself to him. It then begins drawing the man into its net by prodding him to do *mitzvos* from which he derives physical pleasure, such as eating and rejoicing for a *mitzva's* sake.⁸ Once the man is accustomed to the pleasure derived from such *mitzvos*, the evil inclination begins to attract him to worldly lusts. It tells him, "You will be able to repent later — out of love for God so that your sins will turn into merits! So why ignore the pleasures of this world without reason? It is impossible to acquire Torah in our times, even with much effort, without these pleasures. Besides, the *mitzvos* cannot be perfectly fulfilled." After it has led the man astray, the evil inclination need do no more to persuade the man. He will continue to chase after his desires of his own accord; and once accustomed to satisfying his heart, he will
5. Every organ has its effect on a different trait.
 6. counter to the nature of that organ which craves worldly pleasures, for they have trained their bodies to crave mitzvos
 7. making him believe that what it tells him is for his own good
 8. for example: bar-mitzva celebrations, weddings, Sabbath and holiday feasts

begin to lust after unnatural desires.

5. As long as a man engages in God's service, his evil inclination rests quietly. For its function is solely to ensnare the man in its trap when he stops his service to God.
6. The evil inclination can repose only in a defective place. It is therefore compared to a fly which rests only on a bad spot. The righteous, therefore, never allow themselves to be even minutely persuaded by the evil inclination. This invalidates the arguments of the wicked, who say that they cannot serve God because they are overwhelmed by the evil inclination.
7. Some sins come about as a result of one's negligence, or unintentionally. Even so, one is punished for them. For one sin leads to another. The first sin defiles a man a little, and the later sins even more. [This man probably left an opening through which his evil inclination entered.]⁹
8. A man's restraint from fulfilling a positive commandment leads to his violating a prohibition.
9. If a person doesn't constantly strive to ascend higher and higher,¹⁰ he inevitably descends lower and lower.
10. At times, a man begins to follow the righteous path but
 9. to set the sin-chain in motion
 10. to continuously and unceasingly aspire to greatness

eventually gives up due to the difficulty involved. He grumbles at God for not having given him Divine aid. In truth, though, the man ruined it for himself by seeking to jump to the highest level at once.¹¹

11. The scholar must guard himself more¹² from the evil inclination because it seeks to provoke him more to sin.¹³ This is one of the complaints of the fools who give up their Torah-study: They say that it is too difficult for them to withstand the fight against the evil inclination. In truth, this is only at the outset of studying Torah. After one becomes great in Torah, he is completely spared from the evil inclination and can approach holiness unobstructed. He can easily progress from one level of Torah greatness to another. All the tricky traps the evil inclination places are for people who do not make Torah-study their major occupation. But those who engage in Torah-study for Torah's sake merit many good things.¹⁴
12. Sometimes a righteous man will transgress a great sin. This happens because it is inherent in his nature, or because it was implanted during his childhood, or because his soul was faulty in this respect from an earlier incarnation.

11. See Chapter 1, paragraph 3.

12. than the average person

13. The greater the man, the greater his evil inclination

14. See Avoth 6:1

13. Most heretics and sinners who transgress the commandments dealing with the relationship and responsibility of man to God seem to be good-natured people. This is one of the evil inclination's ruses for misleading the weak-spirited.
14. Sometimes, as soon as one begins to study Torah and follow the righteous path, the evil inclination causes haughtiness to enter his heart, thus making him believe that he has already attained the highest level of greatness, and that the power of his evil inclination is already negligible. This haughtiness leads to anger.
- The Torah is compared to a *mikveh*.¹⁵ Just as the waters do not purify a person until his whole body is immersed in them, so too the Torah,¹⁶ until one's entire body is¹⁷ in it.
15. A man commits a sin for one of two general reasons: a) He is struck with¹⁸ blindness to the point where at times he imagines the commission of a sin is really a *mitzva*, or he has justified sinning because he sins repeatedly. b) Sometimes he knows that what he is doing is a severe sin, and its end will result in bitter punishment, yet he finds it impossible to part from his desire-habits, or to part from his fellow-sinners since his love for them is

15. ritualarium

16. does not make man invulnerable to his evil inclination

17. immersed

18. spiritual

very strong. This is what King David wrote about in *Tehillim*, "A pure heart, God, create for me, and a correct spirit renew in me." The "pure heart" refers to the second category and the "correct spirit" refers to the first category: those with a misleading or false understanding. One needs rebuke and reproof in these two areas. At first he must admonish himself in ways that humble and break his will. This will sever the bonds that bind him to his desire-habits and cast away the love he feels for them. This is called *mussar*.¹⁹ Afterwards, he must open his eyes and clarify his faulty actions, which is called *tochaicha*.²⁰ So long as he has not departed from his bad habits, his self-reproof will not help him.

16. The evil inclination comes to a person with two contentions: a) that he cannot stand up to what it takes to accomplish God's service; b) it shows him lenient solutions.²¹

19. rebuke

20. reproof

21. To his Torah-problems. These approaches are made possible by a man's lack of knowledge of Torah precepts; he is therefore constantly in doubt about what he may and what he may not do. So he takes the hard way out in all matters to make sure he does not sin. But after a while, this way becomes so difficult that he goes to the opposite extreme and grows lax in everything until he eventually forsakes God's service. The man who constantly studies the Torah and its laws makes it easier for himself to be a true servant of God. Even in a difficult situation he will know what to do, and will not sin. (Maltzan)

17. All man's actions are a result of his initial impulse. As this initial impulse enters a man's thoughts, it seems pure and proper in his eyes. But He Who knows man's thoughts knows whether there was any self-interest in that first impulse. For who can²² say, "My heart is perfect, and there is no deceit in my thoughts at all?" Only a man who is completely at one with God. But if there is in one's heart a small root of sin²³ and he acts as he wishes, whatever he does seeming upright in his eyes, he will fall²⁴ to such depths that recovery will be impossible; he will leave God's righteous ways without even being aware that he is doing so. Consequently, one may never rely on his intelligence [to decide lightly on any issue as it appears to his mind, but must search his mind thoroughly to ascertain whether the source of his first impulse was not self-interest or some personal inclination]. He must scrutinize his actions and intentions to be sure they are in accordance with God's will.

18. In human boils we find three types of remedy: a) removing the cause and cleansing the wound of the impurities found in the blood, allowing it to heal completely; b) draining the visible pus from the outside; c) softening the skin and the hardened boil to let nature extract all impurities. For spiritual illness, too, there are

22. dare

23. that serves as the basis for his behavior

24. spiritually

three remedies: a) purifying the mind to the point that it will no longer desire sin; b) accustoming oneself to turning away from bad by setting limitations²⁵ until that becomes one's nature; c) softening one's inclination by torturing oneself and by recalling inevitable death and the severity of the punishment after death.

19. To subjugate one's external evil inclination, he must withdraw from looking at the world's lusts; he must refrain from associating with groups of people who waste time from Torah-study,²⁶ and sit in solitude. One must subjugate his internal evil inclination by remembering that there will come a day of death and reckoning.
20. Repentance requires two things: a) improving one's deeds upon his past misdeeds. For the past, it is best to delve into Torah-study and to do good deeds, rather than causing oneself to suffer. In this way his sins will be forgiven. b) For the future, it is best for him to constantly keep the fear of God in mind, that His honor and glory is all over the world, watching his disgraceful actions. How is it possible for a person not to be ashamed to violate God's will, right in His presence!
21. To attain holiness, one needs to labor diligently. The opposite is true for becoming impure and unclean.
22. One must consult wise and learned Torah scholars to

25. avoiding people and places that may cause one to sin

26. causing others to do the same

properly follow God's ways. But in fighting the evil inclination, consultation with the wise is not enough. One must also devise tricks to fool his evil inclination.

Chapter Five

God's Service: Doing the Mitzvos

1. Torah¹ and *mitzvos*² are very much loved and cherished by God, as our Sages have written, "Always study Torah, even if not for its own sake." Nevertheless, perfection in God's service³ comes only with reverence and love for God. The personal way for each individual to serve God and to correct his character traits was revealed by God to Moshe alone. When there were prophets among the Jewish People, the prophet would advise each Jew which way was best for him to follow, in accord with the root of the individual's soul and his physical nature. When prophecy was terminated, this information was made known through *ruach*

-
1. the study of
 2. the fulfillment of
 3. studying Torah for its own sake

*hakodesh*⁴ Today, however,⁵ all we can do is fulfill the Torah and the *mitzvos* wholeheartedly, and in so doing, improve our thoughts as well.

2. Some people perform more *mitzvos* than usual⁶ but are not firmly rooted in Torah and in fear of God. About them did the prophet say, "Why should I need your excessive offerings?"
3. It is possible for a man to acquire Torah and *mitzvos*, but fear and inner love⁷ are not within his reach. They are a gift from God which He grants to one who fulfills his Jewish obligations wholeheartedly.
4. All of a man's desire, love, and attachment to God is a gift from heaven. Although man must exercise his free will in everything, these elements come from heaven, depending on man's self-preparation to receive them — the quality of the effort he puts into serving God. This is what is meant by the verse "Sanctify yourselves and be holy"; one should always turn his thoughts to the One above in sanctity. By seeking to be holy, one draws power from above, and heaven sanctifies him.

-
4. a lower level of revelation
 5. when we are not fortunate enough to be guided by *ruach hakodesh*
 6. presumably: optional *mitzvos* that the Law does not require one to do
 7. of God

5. Fear of punishment brings a man to wisdom which leads to awe of God.⁸
 6. Just as the prime purpose of a tree is its fruit, so is the study of Torah secondary to its fulfillment. Only the fulfillment of *mitzvos* qualifies a man as one of the righteous upon whom the world depends.
 7. A man who has good character traits but doesn't perform *mitzvos* is likened to a pig wearing a golden nose-ring. All he does with it is dirty it. For when a man's ways are bad, he also perverts his good traits and the Torah he has studied.
 8. There are three prerequisites to every action. Just as plants require sowing, praying for rain, and weeding, so do good deeds need efficient action, weeding out improper thoughts, and prayer.⁹
 9. Failing to fulfill a positive commandment is worse than transgressing a negative commandment. As our Sages have written, "When a man sits idle and fails to fulfill a positive commandment, he transgresses a sin every second," whereas transgressing a negative commandment is a sin only during the transgression.
-
8. Judaism recognizes two kinds of fear of God. The lesser kind is the fear of God's wrath or punishment. The second is the fear of God's greatness which is translated as awe.
 9. Prayer alone is not sufficient; it must be accompanied by diligent Torah-study and fulfillment of *mitzvos*.

Chapter Six

Educating Children and Reproving Fellow-Jews

1. A person must look after his children very carefully to make sure they go in God's ways. For if the children sin, the parents will be severely punished. Even a righteous parent whose child is wicked will be taken from Gan Eden¹ to Gehinom² to witness his son's suffering. But if a parent chastises his child and guides him,³ the child redeems his parent from Gehinom and causes him to be brought to Gan Eden.
 2. A parent who does not chastise and beat his child for actions he deserves to be chastised for, but overlooks them, hates his child; for in the end the child will turn out evil. The parent, however, who loves his child not
-
1. Paradise
 2. Hell
 3. in God's ways

only chastises him for what he deserves but keeps checking to see whether he has committed the slightest sin and then reproves him for it. Our Sages write, “Even if he studies, it is a *mitzva* to beat him,” so that there should be no bad in him at all. The more one loves his children the more he reproves them.

3. Daughters must be constantly guided not to curse, swear, lie, argue, slander, or gossip. They must be taught to observe all the *mitzvos*⁴ and one’s pity should not stop him from resorting to corporal punishment⁵ if they do not listen. They must also be guided to spend their Sabbath days⁶ and spare time reading works of reproof.
4. A parent should not beat his child viciously in anger over past misdeeds. His intention should rather be to save him from future misdeeds. One should not strike his child many times at once, only a little at a time as required. Should the parent perceive that he is very angry, he should not hit the child until he calms down.
5. A parent needs to reprove his child very much with

4. that pertain to them

5. It has been pointed out by great Jewish scholars and educators, that in an age where permissiveness and rebelliousness run rampant, one must use great discretion in deciding whether and when to beat children.

6. and Yomim Tovim [holidays]

gentle, acceptable words of rebuke. The goal is to train and habituate. Speech and character traits require much practice because habit rules everything. All beginnings are difficult but, “When he leaves he will be praised.”⁷ The wicked man knows that his way is evil and bitter, yet it is difficult for him to part from it. Therefore, the prime objective is to train a person in his youth; the green shell of a nut is easy to remove.⁸

6. A man’s meticulous studying of Torah helps him improve his character traits and his performance of good deeds. This is especially true if one begins to study Torah in his youth, for then his evil inclination will not be able to dominate him later. About this our Sages commented, “His colleagues pursue him but never catch up with him.”⁹ Children must be trained in their youth to study Torah for God’s sake,¹⁰ and a parent must pay no attention to those who say that the child

7. When he arrives in the world-to-come, he will be praised, because at first his exertions were many and his pain great.

8. While a child is young it is easier to teach him. He will not rebel and will easily grow accustomed to doing certain things and refraining from others. His being trained as a youth not to lie, curse, and steal will eventually become his nature and later, as an adult, no circumstance whatever will be able to cause him to violate that which was implanted in his heart as a child.

9. It has become his nature not to let himself be provoked by his evil inclination while his friends are still struggling with theirs.

10. because God commanded so; without any ulterior motive

does not need such training yet. On the contrary, “Train a child in the way he should go, so that when he is old he will not depart from it”; this is the most important principle of all.

7. A Jew should always reprimand a fellow-Jew for anything he does wrong. If the man heeds him and improves his ways, all the *mitzvos* he performs thereafter, as a consequence of this reproof, bring reward for the rebuker as well as for the doer himself. If the man does not heed him, the rebuker is granted his share in the world-to-come. Of this our Sages wrote, “If he earned it, he will take his own portion and that of his fellow-man in Gan Eden, and the wicked man will be given two portions in Gehinom.”
8. There are two different kinds of reprovers. One man reprimands harshly and insolently, and is therefore not heeded. The wise man, however, speaks pleasantly and comfortingly, attracting his fellow-Jew to the Torah, as we find by Aharon. Even so the wicked are only subdued temporarily. There is also a man who reprimands harshly but does not suggest how to correct the wrongs. The wise man, however, shows how to correct and heal the ailments of the soul, as King Shlomo wrote, “Some speak like the piercings of a sword, but the tongue of the wise is a cure.”

Chapter Seven

Speech:

Torah-Study Vs. Wasting Time

1. Guarding one’s mouth protects his soul from all sin. But one who talks too much — even if he has a good soul, performs many *mitzvos*, and sets safeguards for himself¹ — will not succeed in his endeavors and will consequently lose his desire to do *mitzvos*. All one’s life one should pain himself not with fasting and torture but rather by bridling his mouth and lusts. This is proper penance, whose fruits are reaped in the world-to-come; it is more highly valued than all the fasting and self-torture in the world. Every moment a man muzzles his mouth he earns² the hidden light that no creature or angel can possibly imagine.

1. to stay away from people and places that might cause him to sin

2. a share of

2. The world depends on two elements: action and speech. God does what He says, as is written: "God *said*, 'Let there be a firmament,'" and "God *made* the firmament." So it was by all of creation.³ So it was by the Torah.⁴ And so it is by man. Every word man speaks and every one of his actions creates something new.⁵ The Torah was therefore given to man to improve his speech,⁶ its *mitzvos* to improve his actions.
3. Just as rain and all life on earth are dependent on the evaporation of water, so is all heavenly activity that affects life on earth dependent on human speech.⁷
4. The wise man talks as little as possible, even about necessities. Greater is one who regulates his thoughts. For all man's actions are the consequences of his thoughts.
5. The wise Torah-scholar does not laugh aloud, for his wisdom is so weighty that all the humor in the world cannot move him. He is like the fruit tree whose heaviness with fruit keeps it from blowing in the wind. But

3. He said and thus did.

4. God first spoke the commandments and afterwards inscribed them on tablets

5. Every human speech or action is recorded in heaven. Also good and bad angels are created by man's speech and actions.

6. by learning it; and by fulfilling

7. Good begets good, and bad bad.

the slightest joke will drive the fool's heart to fill his mouth with loud laughter, just as the barren tree shakes in even a mild wind because of its lightness. This is what is written,⁸ "For as the crackling of thorns under a pot, so is the laughter of the fool."

6. A man wastes time from Torah-study for⁹ three reasons: a) He is occupied with lusts that he imagines are genuine good which will forever remain with him; b) he is drawn after idle talk and has great difficulty parting from it; c) he wants to obtain Torah knowledge without exertion, and when he finds himself deriving no satisfaction, he stops studying.

The first cause one should combat by remembering that the day will come when he will die.¹⁰ To combat the second cause, which gives him no actual physical pleasure, he should attach himself to Torah and acquire through it divine levels of perception, which are true pleasure. To combat the third cause, he should exert himself in Torah, so that he will feel sweetness in its study and acquire love for Torah.

7. Food helps a hungry man if he eats when he is hungry — for if he does not eat at the right time, his strength will wane, and the food he eats later will be of no help.

8. by King Shlomo in Koheleth

9. one of

10. The only thing he will then be able to take with him is the merit of his Torah-study and mitzvos.

So, too, by Torah. “Do not say, When I have time I’ll study, for you may never have time.” When people seek to learn from you, teach them, otherwise you will forfeit your Torah, as our Sages have written, “Your colleagues will cause it¹¹ to last by you, but do not rely¹² on your own understanding,” and, “I have learned... from my pupils most of all.”¹³ One should certainly study with his family who are constantly near him; if he forgets, they should remind him. One who does not study with his family will have no pleasure or satisfaction from his offspring. Even a man who is not capable of teaching, but merely possesses interpretations of Torah¹⁴ from his father or rabbi, should teach these to others and should not say, “I am not capable.”

8. One must study the Torah prior to performing its *mitzvos*. One’s personal fulfillment of *mitzvos*, however, takes precedence over teaching others Torah.
9. Every word of Torah that a man studies is equivalent to all the *mitzvos*. Therefore, when one studies a page he fulfills hundreds of *mitzvos*, each word itself the

11. the Torah

12. solely

13. One accomplishes more learning with others than by studying alone. Teaching pupils demands even more clarity because one must explain so that all his students will understand. This, in turn, enriches his own understanding of the material.

14. which he heard

equivalent of all other *mitzvos*.¹⁵

10. There are six sections in Gehinom, each containing ten divisions. The sixth combines all the others and is called “death.” One who was able to study Torah but didn’t is punished there.
11. The Torah is compared to bread which is the main support of the body and is constantly needed. The *mitzvos* are like spices, for each *mitzva* is performed at its own time.¹⁶
12. The reward for Torah-study — as a single unit — is compared to dew.¹⁷ The reward for fulfilling *mitzvos* — as individual units — is compared to rain.¹⁸

15. It is noteworthy that each word of Torah a person studies creates a holy angel which serves as an advocate for him.

16. just as one uses spices only at specific times

17. Just as dew is a single blanket of moisture, so is the reward for Torah-study a single reward.

18. Just as rain is composed of many individual drops, so is each *mitzva* granted its individual reward.

Chapter Eight

How to Learn Torah

1. Just as in craftsmanship one should learn an honest and easy trade, so in Torah one should seek an easy area of study that will not tax his capabilities and lead him to stop studying; and an honest area — one that he studies for its own sake without personal side-interests.

Youngsters should not be overburdened but should rather be drawn to Torah gently and with small amounts of money. For Torah finds a permanent place in a man only through clarity of mind and calmness. The children should be taught the entire *Chumash*¹ until they know it practically by heart.

2. One must first fill himself with knowledge of *Tanach*, *Mishna*,² Babylonian and Jerusalem Talmuds, *Tosefta*,

-
1. prior to studying Mishna and Talmud
 2. even if he cannot explain every Mishna he should still study them all

Mechilta, *Sifra*, *Sifre'*, and all the other *baraisos*. Then he should discuss and debate his learning with his colleagues. By studying in this sequence, one attains the splendor of Torah. One who changes this arrangement, however, and studies how to debate before knowing one *Mishna* properly, will forfeit even the little Torah he heard in his youth.

3. One who studies halacha in abridged form will ultimately forget it all.
4. The wise man, when he studies Torah, appreciates the fact that he is fulfilling his Creator's *mitzva*, even though he does not yet understand the Torah well. That is why he finds pleasure in constant reviewing. The fool, however, has no pleasure other than completing a volume. He rushes to finish and therefore never succeeds in his studies.
5. One who offers glamorous explanations and homiletics that are not Torah-true in order to show off is punished severely.
6. Just as it is good to buy merchandise when it is cheap, for it will later increase in value, so it is with Torah. Take an area of Torah that people neglect to study, delve into it, study it, and put it into functional form; ultimately people will seek it from you.
7. It is better for a man to learn a little, and to constantly review that, knowing every detail clearly, than to study

and accumulate a lot without knowing the halacha clearly.

8. Our Sages have written, "The man whose fear of sin precedes his wisdom, his wisdom will last." This means that when a man fears sin, he analyzes the Torah he learns to discover which way to follow. It is the nature of man that after finding an object he has searched for with great effort, he favors it greatly and remembers it carefully. Even if one reviews what he learns a number of times — if he does not fear sin, it is not precious to him. As our Sages said, "A man does not concern himself with a matter that he did not accept upon himself."
 9. When one studies under a teacher, he should not show off his own interpretations to his teacher but should constantly accept Torah from him. As is written: "The modest possess wisdom."
 10. One must chew his food well so that his body can benefit from it. The same is true for Torah-study. One must chew over the details of the holy Torah well in order to extract the correct halacha. If he does not labor at this, he cannot extract the correct halacha. This is what the Sages meant by, "If there is no flour, there is no Torah."³ Preciseness in study helps correct character traits and improve good deeds.
-
3. If the Torah is not ground like flour, one cannot extract its essence, the halacha.

11. The production of bread yields stubble, chaff, bran, and crushed grain; and numerous processes are required until the bread is produced. Analogously, by the Torah, which is compared to bread, all the labor is geared toward extracting a clear halacha. One who studies Torah for the Torah's sake is compared to one who eats his fill of clean bread, for he merits perceiving the truth of Torah and of having his Torah-knowledge last. Our Sages have written, "Clarifying one's learning accurately requires God's help."

On the other hand, one who studies not for the Torah's sake is compared to one who eats stubble and chaff and is not sated [as is written, "The fear of God is pure, forever standing" — which means that studying Torah in tandem with fear of God has two advantages: the Torah studied is pure and it is everlasting].

12. Our Sages have written, "Always study Torah and do *mitzvos* even not for their own sake, for eventually you will study and do for their own sake." This applies to someone who does not have any particular intentions, but simply studies Torah because his forefathers before him did so. This does not apply to one who studies primarily to gain honor. Nevertheless, if one's evil inclination tries to persuade him not to study at all, and⁴ if he will want to study Torah for its own sake he will not be able to withstand the struggle against his evil

4. he knows that

inclination, then he should begin to study Torah even not for its own sake, thus leading eventually to study for Torah's sake.

13. A little Torah studied for its own sake is more valuable than a lot of studying disqualified by improper intentions, such as gloryseeking.
14. There are four categories of intention "not for its sake" concerning Torah study: a) that God should grant him long life; b) that God grant him greatness; c) to show off; d) to vex others with his Torah knowledge. The first is not bad and is closest to holiness, as we find written in the Talmud, "A Jew who says, 'I give this coin to charity in order that my son should live and that I should merit life in the world-to-come' is considered a thoroughly righteous man." The other three categories are derivatives of jealousy, lust and desire for honor.⁵
15. Our Sages have written, "Do not be like slaves who serve their master for the sake of receiving a reward but be like slaves who serve their master not for the sake of receiving a reward." There are three ways of studying Torah: a) One who studies for honor or money, "I will study so that I'll be acknowledged as a scholar."⁶ b) One who studies for the sake of his Creator, to find favor in

5. that remove a man from this world, as discussed in Chapter Two, Paragraph 1.

6. a rabbi

His eyes so that He should grant him a reward in the world-to-come. c) One who studies because he fears God as God commanded — to observe and to fulfill His will without any other intent at all. The Sages thus warn us away from the first intention, "Do not be..." Regarding the third intention they advise, "But be..." — strive to attain this level of studying Torah for no outside benefit at all.

16. In Gan Eden there are three types of punishment: One who studies Torah in order to receive divine reward is given a canopy in Gan Eden, yet is embarrassed by that of his colleagues who studied for the Torah's sake. One who studied in order to attain honor or wealth is shamed there of his own accord. And one who studied in order to vex people with his Torah knowledge will be degraded there by others.
17. Eating and other physical interests of the righteous are holy in that they do everything for Heaven's sake.⁷ There are people, however, who study Torah and do good deeds solely to show off. They are destined for Hell, and originate from the Erev-Ravians.⁸ It is very difficult to study constantly with intent for Heaven's sake. Yet, one should learn how to study wholeheartedly for Heaven's sake from the wicked who study

7. For instance, they eat and sleep in order to have strength to study Torah and serve God.

8. see Chapter Ten: Paragraph 8.

with much perseverance not for Heaven's sake.

18. When the evil inclination induces a man to study Torah for personal pleasure or to attain glory and he cannot overcome him, it is best for him to study *mussar*⁹ until the evil inclination leaves him and he can resume his normal Torah-study. Similarly, one must not learn from the teacher¹⁰ who regards Torah-study solely as a means for attaining side benefits, such as money; for he will cause him to lose even what he has learned before. Conversely, if the student is wicked, he can confuse the rabbi, even though the latter studies Torah for its own sake.
19. Our Sages have written, "God gives wisdom only to one who has wisdom." This is because divine blessing cannot repose in an empty vessel. Its spiritual fineness cannot find a place for itself in the physical world except through an intermediate close to it in fineness. Therefore, the more one refines himself, the more he merits, as is written, "He gives wisdom to the wise." God's hand is open to grant wisdom to all, but one who does not study of his own accord is not able to receive the flow of wisdom from above. Our Sages have phrased this idea, "If you will hear Torah below¹¹ you will hear

9. rebuke-literature such as Path of the Righteous or Duties of the Heart or this volume

10. rabbi

11. of your own accord

from above."¹²

20. The soul of every Torah-scholar ascends to the heavenly academy each night to perceive there what he cannot obtain while awake. This is why sleep was created.
21. The Torah-novellae one creates according to the apparent meaning of the Torah must also be consistent with the hidden meaning. When the hidden meanings are revealed to a Torah scholar, he perceives that his earlier novellae, based on the apparent meaning, were correct. So long as he does not comprehend the secret meaning, he is uncertain about the apparent meaning.
22. One should first study halachos and fulfill them, for they are like bread that satiates the heart of man. Afterwards he should engage in the study of Torah-secrets which are compared to wine and oil. One who reverses this order will not be successful; he will lose all.¹³
23. Aggada and *mussar*¹⁴ are needed by all, just as money is needed by poor and rich alike.
24. Every individual is taught¹⁵ in his mother's womb. This determines his potential for learning after birth. There-
-
12. God will send you wisdom according to your merit.
13. that he previously learned
14. rebuke
15. Torah by an angel

fore, one who was potentially able to comprehend Torah-secrets and did not try to comprehend them will be judged very severely.

25. Ever since the Bais Hamikdosh¹⁶ was destroyed, good and bad have become intermingled. Therefore, all employment of practical Kabbala is a serious sin, comparable to the sin of Adam who ate from the tree of knowledge to distinguish good from bad.
26. Those Aggados that seem absurd have hidden in them all the secrets.
27. The internal part of the Torah gives life to the internal part of the body — the soul; and the exterior part of Torah gives life to the exterior part of the body. Those who study Torah secrets and hints are impervious to the evil inclination.

16. Holy Temple

Chapter Nine

How to Pray

1. There are two prerequisites for prayer to be acceptable:
 - a) that one's prayer should not be a burden;¹ b) that the prayer itself should be pure.²
2. Just as one's heart and soul should constantly cling to Torah without other thoughts, so by prayer should nothing separate one's words from the recesses of his heart.
3. Before praying one should review in his mind what he is about to say so that he should not err.³
 1. He should pray not out of obligation but rather out of love for God, to sanctify His Name out of the awareness that through prayer, one can be helped.
 2. concentrating his thoughts on the prayer, and not allowing his mind to wander off
 3. And to facilitate his concentration. The Gaon of Vilna was once asked how to keep alien thoughts from entering one's mind during prayer. He advised praying directly from the siddur.

4. Our Sages have written, "The greater the man, the greater his evil inclination."⁴ The same is true of the *mitzvos* and of prayer: whichever is greater than others is more subject to the efforts of the evil inclination, hence the greater the need for caution. Thus our Sages have written, "One must always be careful with the *mincha* prayer."⁵

Shema must be said with love⁶ and *shemoneh esrei* must be said with fear.⁶ The significance of linking the blessings of *shema* to the *shemoneh esrei* thus lies in linking love with fear.⁶

5. Because the pious men of olden days prayed at length, the Torah they studied was preserved and blessed.⁷
6. One should not pray longer than three hours.
7. The main purpose of prayer is to break down one's haughtiness so that he return to God.
8. The primary object of prayer should be Jewry as a whole.⁸
4. The evil inclination provokes the righteous man more strongly than a common person, for it must use all sorts of tricks and schemes to persuade him to sin.
5. the afternoon prayer, for the prophet Eliyohu (Elijah) was answered only at this time.
6. of God
7. God granted them a special blessing so that they should not forget what they had studied.
8. When we pray, we usually speak in the plural, asking for all Jews not only for ourselves. In this way we are helped along with the others.

9. Man should ask God for two things: to safeguard us from sin in this world, and to help us attain the world-to-come, as our Sages have written,⁹ "that we observe the *mitzvos* in this world and merit to live to see and enjoy goodness and blessing in the epoch of the Messiah, and in the world-to-come."
10. On the days in which there is an additional prayer¹⁰ man is granted¹¹ additional spiritual sanctity.
11. Most prayers are recited in the third person, for it is improper to address the King directly.
12. Although only *kohanim* could offer sacrifices,¹² nevertheless, all Jews must pray, for the sacrifices were the personal and collective obligations of every Jew, and the *kohanim* were merely their representatives.
13. Our Sages have written, "Whoever prays for a fellow-Jew need not specify his name." This is because in this manner the prayer is more acceptable in that the heavenly court does not check into the individual's deeds.

9. in the Uvo Letzion prayer

10. Mussof

11. the capacity for

12. in the Bais Hamikdosh (Holy Temple), so one might think that nowadays, when there are no sacrifices, only the *kohanim* are obligated (or permitted) to pray

Chapter Ten

Redemption

1. There will be four redemptions,¹ each in a different one of the four annual periods in which the world is judged.² On *Pesach*, Jews will be redeemed from bondage. On *Rosh Hashana*, the final verdict against the enemies of God will be handed down. On *Shavuoth*, there will be an ingathering of the exiled through our Teacher Moshe, and on *Sukkos*, the *Bais Hamikdosh*³ will be erected.⁴
2. The ten lost tribes will be redeemed first, to be followed by the tribe of *Yehuda*. After that, the Exodus generation will be resurrected.
3. This⁵ redemption will come only as a result of Torah-
 1. The final redemption of Jewry will take place in four stages.
 2. Mishna Rosh Hashana
 3. Holy Temple
 4. for the third and last time
 5. final

study, chiefly the study of Kabbala.⁶

4. In the merit of our keeping away from people⁷ who engage in theology, philosophy, and natural sciences, we will in the future merit God's light.
5. The redemption is called⁸ "morning" and "birth." Just as the darkest part of the night is the period just before dawn and pregnant women have their most painful days just before delivery, so will the exile become most unbearable just before the redemption.
6. Cereal crops yield three kinds of refuse: chaff, stubble and bran. The Jewish People, compared⁹ to cereal, also has three kinds of spiritual offal admixed with it: Ishmaelites, Esavians, and Erev-Ravians. The Messiahs — one descended from King David, the other descended from Joseph — will appear to separate the Ishmaelite chaff and the Esavian stubble from Jewry. But this will be insufficient until Jewry is cleansed of the Erev-Ravians who are compared to the bran which clings tightly to the cereal. They are the proud wealthy who cling tightly to Jewry and Jewry learns from their behavior. Just as it is impossible to separate the bran from the
 6. Jewish mysticism
 7. all the more so, apparently, if we refrain from these studies ourselves
 8. by the Prophets
 9. by the Prophet Jeremiah

cereal without grinding the cereal into flour, so is it impossible to clean off the Erev-Ravians except through the hardship of exile.

7. Because the generations continue to decline and the Erev-Ravians become ever stronger, the Torah-leaders of each generation find it necessary to decree new restrictions and preventive measures to amend the breaches made by the Erev-Ravians.
8. There are five types of Erev-Ravians among the Jews: a) Quarrelmongers and gossipmongers; b) lustful people; c) hypocritical people who are not what they pretend to be; d) those who seek honor as a means of fame; e) those who chase after money. The quarrelmongers are the worst of all and are called Amalekites; the son of David¹⁰ cannot come till they are eradicated from this world. All arguments that are not for God's sake originate with the Erev-Ravians who rush to lead and to take glory and credit.
9. In every generation God gives precedence to a different one of His attributes in ruling the world. This affects natural events as well as all the actions of the generation, and those of its leaders. Everything that happens takes place in accord with that attribute¹¹ combined with the human freedom of choice to choose between good and bad. God treats them accordingly.

10. the Messiah

11. which functions

All this is written in the Torah.

In each generation there are possible final dates for the exile. These depend on the penance and merits unique to that generation. The ultimate end, however, is not dependent on repentance but on divine charity, as is written,¹² "For My own sake, for My own sake, will I do it," and on the merit of our forefathers, as is written, "He remembers the charity of the forefathers and brings redemption to their children's children for His sake." Only this final date was revealed to our forefathers, as is written, "To My heart have I revealed it" — to the forefathers and to Moshe, who are called "My heart."

10. The events of the month of *Tishrei* are symbolic of the future redemption. First is *Rosh Hashana*, the Day of Judgment, followed by atonement of sins on *Yom Kippur*.¹³ Afterwards come the *Sukkos*¹⁴ holidays and *Shmini Atzereth*¹⁵ with their rejoicing.

Analogously, in the future, there will first be the Great Day of Judgment followed by¹⁶ "I will sprinkle pure water upon you¹⁷ and you will be purified of all

12. by the prophet Isaiah

13. Day of Atonement

14. Feast of Tabernacles

15. the eighth day of Sukos

16. fulfillment of the prophet's words

17. the Jewish nation

impurities.” Afterwards, on *Sukkos* will be great international rejoicing, and on *Shmini Atzereth* the private rejoicing of God with His Jewish People alone. This will be followed by special feasts, including the Feast of Livyoson and the Feast of the Strained Wine.

- 11.** The Feast of Livyoson is a symbolic name for the spread of Divine knowledge throughout the world — the unsurpassable ultimate joy. The Strained Wine symbolizes the secrets of the Torah that will be revealed by Moshe. About that time was written,¹⁸ “God’s glory will be eternal; God will rejoice with His creatures.”

18. by King David

ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר, זמן שמחתינו ועמדו זרים ורעו צאנכם, ובני נכר אכריכם וכורמיכם²⁰. אחר כך שמיני עצרת, שיכלו הכופרים באלהי אמת, וישמחו ישראל לבדם, עצרת תהיה לכם²¹, ויאכלו שלש סעודות של שבת: סעודת בהמות בהררי אלף, סעודת לויתן, ויין המשומר.

יא. סעודת לויתן, היא הדעת שתתרבה בארץ, שהיא השמחה הגדולה, אשר אין למעלה ממנה, וכן משה רבינו נקרא לויתן, ועל זה נאמר²²: שם אניות יהלכון, לויתן זה יצרת לשחק בו, והוא השעשוע של הקדוש ברוך הוא עם הצדיקים, שמחדש להם התורה, וכמו שכתוב²³: ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. הראיה היא ההשגה והיא האור הגנוז לצדיקים, ותהיה פנימיות התורה בהתגלות, כמו עכשיו פשוטו של תורה, ועל כן תהיה חירות מכל המקטרגים, כמו שכתוב²⁴: לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ה', כמים לים מכסים, וכן יין המשומר, הוא סודות התורה שיתגלו על ידי משה. על אותו הזמן נאמר²⁵: יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו, במהרה בימינו אמן, כן יהי רצון.

20. ישעיה סא:ה.

21. במדבר כט:לה.

22. תהלים קד:כו.

23. שמות כד:יא.

24. ישעיה יא:ט.

25. תהלים

בישראל שנמשלו לתבואה, כמו שכתוב⁵: קודש ישראל לה' ראשית תבואתו, נמצאו שלשה מיני פסולת שהם: ישמעאל, עשו וערב רב. נגד אברהם ויצחק, שמהם יצאו ישמעאל ועשו, יבואו שני משיחים שהם: משיח בן יוסף ומשיח בן דוד, והם יבררו את ישראל ממוץ, תבן וסובין ויהיו כמוץ לפני רוח⁶, ובית עשו לקש⁷. אבל עדיין לא יהיה בירור גמור, עד שיבררו מן הערב רב, שהם נגד הסובין, ודבקים בחטה מאד, והם הפסולת שכנגד יעקב [והם נגד ביטול תורה ופריקת עול מלכות שמים], ודבוקים מאוד בישראל, וישראל לומדים ממעשיהם, והם העשירים עליזי גאות⁸ [ועליהם אמרו⁹: אין בן דוד בא, עד שיכלו גסי הרוח מישראל], וכמו שאי אפשר להפריד הסובין מהקמח, עד שתטחן התבואה היטב, כן אי אפשר להפריד הערב רב, רק על ידי קושי הגלות.

ז. לפי שהדורות מתמעטין והולכין, והערב רב מתגברין, לפיכך הוצרכו חכמי הדורות בכל דור, לגזור גזירות וסייגים חדשים, לגדור הפרצה שפרצו הערב רב, כמו שאמרו¹⁰: רב בקעה מצא וגדר בה גדר.

ח. חמשה מיני ערב רב יש בישראל: א) בעלי מחלוקת ולשון הרע, ב) בעלי תאוה, ג) הצבועים שאין תוכם כברים, ד) הרודפים אחר הכבוד, לעשות להם שם, ה) הרודפים אחר הממון. בעלי מחלוקת גרועים מכולם, והם נקראים עמלקים, ואין בן דוד בא, עד שימחו מן העולם, וכל מחלוקת

5. ירמיה ב:ג.

6. תהלים לה:ה יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך ה' דוחה.

7. עובדיה א:יח והיה בית יעקב אש, ובית יוסף להבה, ובית עשו לקש, ודלקו בהם ואכלום, ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דיבר.

8. צפניה ג:יא ביום ההוא, לא תבושי מכל עלילותיך אשר פשעת בי, כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך, ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי.

9. סנהדרין צח.

10. עירובין ו. ק: חולץ קי. רשי ד"ה בקעה מצא: עמי הארצים היו, ומזולזין במצוות, והחמיר עליהן לעשות סייג, להרחיקן מן העבירה, כאדם הגודר בקעה פרוצה לשומרה.

שלא לשם שמים, היא מערב רב הקופצים להורות וליטול עטרה, כמו שכתוב¹¹: ונעשה לנו שם.

ט. בכל דור ודור שולטת מדה אחרת [ממדותיו של הקדוש ברוך הוא, שמנהיג בהן עולמו], שמוזה משתנים הטבעים, וכל מעשי הדור, הנהגותיהם ופרנסיהם, הכל הוא לפי ענין המדה ההיא, ותלוי בבחירתם, בין לטוב ובין לרע, וכן הנהגות הקדוש ברוך הוא עמהם, והכל כלול בתורה [וזה שאמרו¹²: שהראה לו הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון, דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור ופרנסיו וכן לאברהם, רצה לומר שהבין הכל מהתורה]. כן, בכל דור יש קצים, לפי ענין התשובה והזכות המיוחדים לאותו דור, אבל הקץ האחרון, לא תליא בתשובה, אלא בחסד, כמו שכתוב¹³: למעני למעני אעשה, וגם בזכות אבות, וזה שאמרו¹⁴: וזוכר חסדי אבות, ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה, וזה הקץ לבד נתגלה לאבות, וזה שאמרו¹⁵: ללבי גליתי רצה לומר, לאבות ולמשה שנקראו לבי.

י. כל הענינים שבחודש תשרי הם רמו לעתיד לבא: כי מתחילה הוא יום הדין בראש השנה, אחר כך סליחת העונות ביום כיפור, ואחר כך סוכות, שמיני עצרת ושמתחן, כן לעתיד לבא: תחילה יום הדין הגדול, אחר כך: וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, מכל טמאותיכם ומכל גלוליתכם אטהר אתכם¹⁶, כי אסלח לאשר אשאייר¹⁷. אחר כך בסוכות, חופות שבע¹⁸ כידוע, וכמו שכתוב¹⁹: וסוכה תהיה לצל יומם מחרב,

11. בראשית יא:ד ויאמרו, הבה נבנה לנו עיר ומגדל, וראשו בשמים, ונעשה לנו שם, פן נפרץ על פני כל הארץ.

12. עבודה זרה ה.

13. ישעיה מח:יא. למעני למעני אעשה, כי איך יחל, וכבודי לאחר לא אתן.

14. בתפילת שמונה עשרה.

15. סנהדרין צט.

16. יחזקאל לו:כה.

17. ירמיה נ:כ.

18. ישעיה ד:ה, ו.

19. ישעיה ד:ו.

פרק יא

הגאולה העתידה

- א. ארבעה עיני גאולה יהיו בארבעה פרקים שהעולם נידון¹: בפסח יגאלו מהשעבוד, ובראש השנה יהיה גמר הדין באויבי ה', בעצרת יהיה קבוץ גלויות על ידי משה רבינו עליו השלום, ובסוכות בנין בית המקדש.
- ב. מתחילה יגאלו עשרת השבטים, אחר כך שבט יהודה ואחר כך יחיו דור המדבר.
- ג. הגאולה הזאת לא תהיה, רק על ידי לימוד התורה, ועיקר הגאולה תליא בלימוד הקבלה.
- ד. בזכות שמתרחקים מאותן העוסקים בלימוד פילוסופיא אלהית, למודית וטבעית, יזכו לעתיד לבא לאור ה'².
- ה. הגאולה מכונה בשם בקר, כמו שכתוב³: אמר שומר אתא בקר וגם לילה, וכן מכונה בשם לידה, כמו שכתוב⁴: כי חלה גם ילדה ציון את בניה. כמו שקודם שמתחיל להאיר היום, הוא מחשיך ביותר, וכן ההרה, כשמתקרבת הלידה, כואבת יותר מכל ימי הריונה, כשיושבת על המשבר, כן קודם הגאולה, תכבד הגלות יותר מכל הגלות.
- ו. כמו שבתבואה יש שלשה מיני פסולת: מוץ, תבן וסובין, כן

לב. מתחילה מוסרין את הרשע למלאך דומה, שהוא ממונה על המתים בקבר³⁷, ואחר שלשה ימים, מוסרו דומה לגיהנם, שהוא בעמקי הארץ, לצרפו ולזככו, ושם משעבדין בו החיצונים, וכל אחד נוטל חלקו ממנו, עד שתעלה גביהם. כל צער שהנשמה מצטערת בגיהנם, גם הגוף מצטער ובוכה עמה בקבר, וגם כוכבים, מזלות ומלאכי השרת, כולם מצטערים ובוכים עם הנשמה, לפי שהיא ניטלה מכולם, ובמעשיה פגמה בכולם, ועשתם בהם חשך, וכולם לוקין עמה. שם בגיהנם מתודה ומצדיק הדין³⁸, ומתפלל להעלותו משם, בזכות הצדקה שעשה קודם מותו, ואחר שיסבול הכל, מוליכין אותו לגן עדן, ומשם שולחין אותו בגילגול לתקן עיוותותיו.

לג. עיקר גן עדן הוא מים, ועיקר גיהנם הוא אש, ובשני יסודות אלו, משתמשים העליונים, והתחתונים משתמשים ברוח ועפר, והאדם צריך לעבור בכלן.

1. ראש השנה טו.

2. עיין בבאור הגר"א ישעיה ב:ו.

3. ישעיה כא:יב.

4. ישעיה טו:ח.

37. חגיגה ה.

38. תענית יא.

כא. האברים מעידין על האדם²⁵, והימים, הם בגדים צואים שבהם נידון, וכן לטובה, שמקבל בהן שכר.²⁶

כב. בעין רשום כל העולם וכל אשר בו. וכל מה שעושה טוב או רע, נרשם באותו מקום, שבעין, בצורתו ודיוקנו באותו יום, וזה שמראין לאדם לפני מותו.²⁷

כג. הסטרא אחרא תרדוף לשלם לאדם, תיכף כרעתו, אבל הטוב צפון לצדיק, עד שנשלם.²⁸

כד. אף על פי שלאחר גזר דין, אין התשובה מועילה להצילו מן המיתה, מכל מקום, מועילה להעלותו מגיהנם, אחר שיסבול הכל.

כה. מי שמת קודם שלש עשרי שנה, הוא על פי משפט בית דין של מעלה [על עוונות אבותיו], ומעשרים שנה ואילך, הוא על עוונות של עצמו, אבל מי שמת משלש עשרי עד עשרים, שאז אינו בר עונשין של מעלה, על זה נאמר²⁹: יש נספה בלא משפט, אבל מכל מקום הכל בצדק.

כו. אף על פי שאמרו³⁰: שאין בית דין של מעלה מענישין עד עשרים

25. תענית יא. דבי רבי שילא אמרי: שני מלאכי השרת המלוין לאדם הן מעידין עליו;

רבי חידקא אומר: נשמתו של אדם היא מעידה עליו; ויש אומרים: אבריו של אדם מעידים בו.

26. עיין בבאור הגר"א משלי ה:ט.

27. תענית יא. בשעת פטירתו של אדם, כל מעשיו נפרטין לפניו, ואומרים לו: כך וכך עשית במקום פלוני, ביום פלוני, והוא אומר: כן, ואומרים לו: חתום וחותם, ולא עוד, אלא שמצדיק עליו את הדין, ואומר להם: יפה דנתני לקיים מה שנאמר: למען תצדק בדברך.

28. עיין בבאור הגר"א משלי י:כד יג:כא יט:ז.

29. משלי יג:כג.

30. ירושלמי בכורים ב:א.

שנה מכל מקום, אחר כך נענש על הכל³¹ [וזה שכתוב³²: שמח בחור בילדותך, ודע כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט].

כו. גן עדן הוא בדרומית מערבית של עולם, וגיהנם בצפון.

כח. הצדיקים מצפים על החכם בעולם הבא, שיגיד להם חידושי תורה³³, ומשבא הצדיק לגן עדן, נותנין לו מאה וחמישים ימים, לדרוש רבים התורה שלמד בעולם הזה.

כט. לעתיד לבוא, יטהר הגיהנם מטומאתו, ויוכלל בגן עדן, ושניהם יוקבעו בארץ ישראל.

ל. כמו שלמטה בבית המקדש יש מדרגות מדרגות, מקודם נכנסין להר הבית, ואחר כך לחיל ולעזרת נשים, כן הוא למעלה, כמו שכתוב³⁴: מי יגור באהלך, מי ישכון בהר קדשך, והאדם במעשיו בעולם הזה, בונה שם כמה מזבחות שבכל עולם, שעליהם מקריבים נשמתו.

לא. הקדוש ברוך הוא ברא את האדם להטיבו באחריתו, ואף אם האדם חטא, הקדוש ברוך הוא מחזירו לזה העולם פעמים ושלש, עד שיתקן מה שעוית, ונותן אותו בגיהנם עד שיוזכך, ותעבור ממנו הזוהמא. אך החילוק הוא, כי מי שהיה טוב מתחילה, גופו זוכה גם כן לעולם הבא, אבל מי שלא תיקן מתחילה, הגופים הראשונים כלים ונאבדים³⁵, ומי שאינו מתקן בפעם הרביעית, אז אבדה תקותו רחמנא לצלן.³⁶

31. על כן בהגיע הנער לעשרים שנה, צריך להודרו ביותר, לתקן מה שעוית עד כה, שלא ילכד במצודת עונות נעוריו, וכן להודרו בשקידת התורה, שבזה משבית מלחמות מן העולם, כמו שאמרו: תלמידי חכמים מרבין שלום בעולם. ועוד, כי זולת התורה, אף התפילה איננה נשמעת.

32. קהלת יא:ט שמח בחור בילדותך, ויטיבך לבך בימי בחורותיך, והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך, ודע, כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט.

33. עיין בבאור הגר"א משלי יט:ו.

34. תהלים טו:א.

35. עיין בבאור הגר"א משלי יד:א.

36. עיין בבאור הגר"א משלי יא:ז יב:כג טו:כ כא:טז.

יוצאה בנשיקה, ושלשה אבות יוצאים לקראתו [והם נגד שלשה מלאכים המבקרים מעשיו]¹³.

יא. שבעה דינין עוברין על האדם והן: א) תיכף קודם מיתתו באים שלשה מלאכים: אחד מחשב כל הרגעים שהיה בעולם, ונוטל חשבונו מה עשה בהם, השני מחשב העבירות שעשה, השלישי, שלמד אתו תורה בבטן אמו, ועכשיו בא לראות אם היא שלמה אתו. ב) הוא אחר המיתה, כשמוליכין אותו לקבר, מכריזין לפניו: וי לפלוני דמריד במלכא, ונידון או. ג) כשמכניסין אותו לקבר, נידון למעלה. ד) הוא חיבוט הקבר, ואז נידון כל אבר ואבר, שנהנה בעולם הזה שלא במצוה. ה) דינא דתולעתא ונפשו עליו תאבל. ו) כף הקלע עבור דברים בטלים, ונעשה רוח [וגם עבור החמדה]¹⁴. ז) הגיהנם.¹⁵

יב. שלשה דינין עוברין על האדם, עד שיבא לגן עדן: יום הדין, גיהנם, ואימת מות, כמו שאמר¹⁶: דנפיש בעיתותיה דמלאך המות¹⁷, ואחר כך יבוא לגן עדן.

יג. האדם הנוסע ממקום למקום, יש בזה שלשה מקומות: המקום שהוא נוסע ממנו, המקום שנוסע לשם, שהוא תכליתו, ומקום דרך הנסיעה. כן הוא באדם: העולם הזה שנוסע ממנו, ומקום תכליתו, הוא גן עדן, ודרך הליכתו, שאי אפשר לבא לגן עדן, אף אחר שיקנה שלמות עד שיתפשט מן הגופניות.

יד. בשלשה דרכים צריך לילך אחר המיתה: במדבר, בישוב, בים.¹⁸

טו. אחד עשר מסעות צריך האדם לנסוע, עד שיבוא למקום מנוחתו: א) מביתו לקברו, ב) מקבר לגיהנם, שאף אם הוא צדיק גמור, צריך

13. לקמן י:יא.

14. עיי' בבאור הגר"א משלי ה:כג.

15. עיי' בבאור הגר"א משלי ו:לג ז:כג.

16. מועד קטן כח.

17. מועד קטן כח. רשי ד"ה: בעיתותיה.

18. עיי' בבאור הגר"א משלי ג:כד.

לעבור בגיהנם¹⁹, ג) מגיהנם לגן עדן, ד-י) מגן עדן לשבעה רקיעים, יא) ומשם לגן עדן העליון, ובכל מקום צריך ליתן דין וחשבון.

טז. נהר דינור מפסיק בין ארץ ישראל של מעלה לחוף לארץ, כמו הירדן למטה, והוא גיהנם של מעלה, וקודם שנכנסין לגן עדן העליון, צריך לעבור בנהר דינור.

יז. ארבע מיני הגעלה יש: ליבון באור, הגעלה בחמין, שהוא מים ואש, טבילה בצונן, וכלי חרס שבירתן מטהרתן²⁰, וכנגדן ארבעה מינים: צדיקים, בינונים, רשעים, בהמיים שהם רשעים גמורים. כשעוברים בנהר דינור, כל אחד נידון שם לפי מעשיו: צדיקים נידונין שם בצונן, רשעים באש, בינונים במים ואש, דהיינו חמין, והולכים אחר נפש הבהמית הולכים לאיבוד, כי כלי חרס כיון שנשבר אין לו תקנה.

יח. על ידי הרחיצה בנהר דינור, מסירים מעליו הבגדים הצואים, שהוא לבוש עולם הזה, ששם נכלו האברים והגוף. אחר כך מלבישים אותו במלבושים, שתיקן לו מהמצוות, ועולה לקרבן על ידי מיכאל, שהוא כהן של מעלה, וזוכה לעמוד שם תמיד לפני ה', ולהנות מזיו השכינה.

יט. אף על פי שכשהקדוש ברוך הוא מעניש, נכנס לפנים משורת הדין²¹, אבל הרע לבריות, משלמין לו כגמולו ממש²², וכן להגבה לב.²³

כ. הרע לבריות, אינו עולה מן הגיהנם, עד שיעלהו הצדיק, והרע לשמים, אינו יכול להכנס לגן עדן, עד שיבוא הצדיק.²⁴

19. חגיגה כז. אמר ר' אבהו אמר ר' אלעזר: תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולט בהן, משמע, שעוברין בגיהנם, רק שאין האור שולט בהן.

20. כלים ב:א.

21. קהלת רבה ז:מח אמר ר' יצחק: בנהג שבעולם, אדם נכשל בעבירה, והוא חייב עליה מיתה לשמים, במה נתכפר לו? מת שורו, אבד תרנגולתו, נשברה צליחותו, נכשל באצבעו הקטנה ויצה ממנה טיפת דם, מקצת הנפש ככל הנפש.

22. עיי' בבאור הגר"א משלי יד:יט ישעיה ג:יא.

23. עיי' בבאור הגר"א משלי טז:ה.

24. עיי' בבאור הגר"א משלי יד:יט ו:ו.

פרק י

שכר ועונש

א. כל עושר עולם הזה הוא מטרפי אילני דגן עדן¹, ואין צדיק אוכל פירות בעולם הזה, אלא אם כן יש צדיקים הרבה בדור, ודוקא אם הוא טוב לבריות.²

ב. הפירות של הצדיק, אין נותנין לו, רק לבניו.³

ג. צדקה ומשפט הם דלתות התורה⁴, ושכר הצדקה עושר, ושכר משפט אמת ממשלה, ומי שאינו עושה משפט וצדקה, מפסיד אף העושר והממשלה, שמגיע לו ממצוה אחרת.

ד. כבוד הוא עולם הזה הגרוע, ועושר, שעושה בעשרו מעשים טובים, הוא יותר טוב מעולם הבא⁵, ופעמים שהקדוש ברוך הוא נותן ממון לאדם, כדי לפדות עצמו מן היסורים.⁶

ה. לצדיקים, מצפינים גם שכר הפירות לעולם הבא, לטובתם.⁷

1. עיי' בבאור הגר"א משלי ו:ו.

2. עיי' בבאור הגר"א משלי יג:ב יד:ט כב:י ישעיה ג:י, יא.

3. עיי' בבאור הגר"א משלי יג:כב.

4. עיי' בבאור הגר"א משלי ח:לד.

5. עיי' בבאור הגר"א משלי כא:כא.

6. עיי' בבאור הגר"א משלי יג:ח.

7. עיי' בבאור הגר"א משלי ח:ט יד:י לא:לא.

ו. שכר המצוות הוא בלי תכלית, וגמול עונות הוא בתכלית.⁸

ז. הסטרא אחרא, מתחילה נראית לו כאוהב, והפתי הולך אחריה כל ימיו, וכאשר היא יורדת ליטול נשמתו, אז הוא סובר שבאה עכשיו גם כן למלא תאוותו, אבל היא הופכת לו עורף וממיתה אותו.⁹

ח. הרשעים, אפילו בשעת מיתתם מקשים ערפם, ולוחמים עם מלאך המות, אבל הצדיקים פושטים צוארם כיונה [שמתכוונים לקיים בזה רצון הבורא יתברך]¹⁰.

ט. כל הימים מדת הדין מקטרגת, ואין שומעין לה עד יום המיתה.

י. בעת המיתה, אז הוא יום הדין החזק מאד, כמו שכתוב¹¹: קרוב יום ה' הגדול, קרוב ומהר מאד, קול יום ה' מר צורח שם גבור. והנשמה [קודם מותו היא ברגלים וצריכה לעלות לגרון] בבית הבליעה, ואז מוכרח לראות השכינה, בין צדיק בין רשע, רק ברשע, השכינה מסתלקת תיכף, ואז מצער אותו מלאך המות מאד, ויוצאה נשמתו כפיטורי בפי ושט¹². אבל בצדיק, אין שכינה מסתלקת ממנו, עד שמוליכתו למקומו, ונשמתו

8. עיי' בבאור הגר"א משלי י:כד.

9. עיי' בבאור הגר"א משלי ז:י, כב ח:יז כו:כה.

10. ברכות סא: בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה, זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים, אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן! אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה: בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך, אמרתי, מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?! רצה לומר, שהם שאולוהו, איך זכה למדרגה מעולה כזאת, לקבל עליו עול מלכות שמים, באהבה, בעת שסרקו בשרו במסרקות של ברזל, והשיב להם, כי על ידי שתמיד היה מצייר במחשבתו, לקבל עליו להצטער צער כזה, עבור אהבת ה' יתברך, על כן, היה נקל לו לקיים בפועל, ובזה יקיים גם כן מצות עשה של ואהבת את ה' אלהיך, בכל לבבך ובכל נפשך אפילו נוטל את נפשך, דלפי פשטא דקרא, לא קאי דוקא על מסירת נפש על קידוש ה', רק על מיתת כל אדם.

11. צפניה א:יד.

12. ברכות ח.

ו. לא ירבה בתפלה יותר משלש שעות.¹⁵

ז. עיקר התפלה הוא לשבור גאותו ולשוב אל ה'.¹⁶

ח. עיקר התפלה צריך להיות על כלל ישראל.¹⁷

ט. האדם צריך לבקש מהקדוש ברוך הוא שני דברים: שישמור אותנו בעולם הזה מן החטא, ושיהיה מסייע אותנו לעולם הבא, וזה שאמר¹⁸: שנשמור חוקיך בעולם הזה, ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה, לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא, והוא נגד נפש הבהמה והשכלי.

י. בכל יום המוסף, יש לו לאדם גשמה יתירה, והוא תוספות רוח הקודש.

יא. רוב התפלות הן בלשון נסתר, מפני שאין לדבר אל המלך בלשון נוכח.

יב. כל אמונתנו היא בשם הויה ברוך הוא, שהוא שם העצם שאינו מורה מפעולה, רק מורה על היותו תמיד והיותו מעצמו, מה שאין כן העובדי כוכבים ומזלות, אינם משיגים רק בשאר שמות, שאינם רק משותפים ומושאלים מפעולותיו, לכן, אינם דבקים בשם יתברך.

יג. אף שהכהנים מקריבים קרבנות, מכל מקום התפלה מוטלת על הכל, שהקרבן הוי בישראל, וכהנים שליחותייהו קא עבדין¹⁹.

יד. מה שאמר²⁰: כל המבקש רחמים על חברו, אין צריך להזכיר שמו הטעם הוא, כי בזה מקובלת התפלה יותר, שאין מעיינין עליו.

15. עייך בבאור הגר"א משלי כה:יג.

16. עייך בבאור הגר"א משלי טו:ח כא:כו.

17. ברכות ל. לעולם לישתף איניש נפשיה בהדי צבורא.

18. סוף תפילת ובא לציון גואל.

19. נדרים לה:

20. ברכות לד.

טו. שני דברים בקרבן: שחיטה והקרבה. הקרבה היא נגד התפלה, ושחיטה נגד היסורים שסובל בגלותא בזמן החורבן, וזה שאמר²¹: שחיטה כשירה בור שהוא על ידי זרים, מה שאין כן בהקרבה.

21. ברכות לא: יומא כז. זבחים לב. מנחות יט.

והיו לבשר אחד, מרומז מה שכתוב⁶: האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו, ואת אחיו לא הכיר, ואת בניו לא ידע, וכן מה שכתוב⁷: שמעי בת וראי והטי אזנך, ושכחי עמך ובית אביך. רצה לומר, שיהיו לבו ונפשו אחר התורה תמיד, בלא מחשבה אחרת, וכמו שכתוב⁸: באהבתה תשגה תמיד. כן בתפלה, כמו שאמר⁹: שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר רצה לומר, בלא מחשבה אחרת, שלא יהיה דבר חוצץ בין דבורו לקירות לבו, וזה ענין יחוד קודשא בריך הוא ושכנתיה, שפה ולב הוא קודשא בריך הוא ושכנתיה.

ג. קודם התפלה צריך לחשוב עליה, כדי שתהא שגורה בפיו.

ד. כמו באדם שכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו¹⁰, כן במצוות ותפלות כל דבר שהוא יותר גדול, לעומת זה היצר הרע יותר גדול, וצריך ליהזר יותר, וזה שאמר¹¹: לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה. קריאת שמע צריכה להיות באהבה, ותפלה צריכה להיות ביראה¹², וזה ענין סמיכת גאולה לתפלה¹³, לחבר אהבה ויראה, שהוא שילוב הויה ואדני יאקדונקי.

ה. חסידים ראשונים, על ידי שהיו מאריכין בתפלה, היתה התורה משתמרת ומתברכת בקרבם¹⁴.

6. דברים לג:ט.

7. תהלים מה:יא.

8. משלי ה:יט.

9. ברכות ה:

10. סוכה נב.

11. ברכות ו:

12. תהלים ב:יא עבדו את ה' ביראה, וגילו ברעדה.

13. ברכות ט: ותיקן היו גומרין אותה עם הנץ החמה, כדי שיסמוך גאולה לתפלה; כל הסומך גאולה לתפלה, אינו נוזק כל היום כולו; איזהו בן העולם הבא? זהו הסומך גאולה של ערבית, לתפלה של ערבית. ירושלמי ברכות א:א כל מי שהוא תוכף גאולה לתפלה, אין השטן מקטרג באותו היום.

14. ברכות לב:

פרק ט

תפלה

א. שני דברים צריך האדם להעלות התפלה: א) שלא יהיה במארי דצלותין חובינ¹. ב) שהתפלה עצמה תהא נקיה, וזה שכתוב²: מי יעלה בחר ה' ומי יקום במקום קדשו, נקי כפים מן העבירה, ובר לבב בתפלה, וזהו אשר לא נשא לשוא נפשי שהוא התפלה, ולא נשבע למרמה במעשיו שמשביעין אותו קודם לידתו³, ועל ידי התפלה ישא ברכה מאת ה', וצדקה מאלהי ישעו [וזה שכתוב⁴: על לא חמס בכפי ותפלתי זכה].

ב. במה שכתוב⁵: על כן יעזב איש את אביו ואת אמו, ודבק באשתו

1. ברכות כח: כט: ר' אליעזר אומר: העושה תפילתו קבע, אין תפילתו תחנונים. מאי קבע? אמר רב יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא: כל שתפילתו דומה עליו כמשור, ועיין רשי ד"ה כמשור: והיינו לשון קבע, חוק קבוע הוא עלי להתפלל, וצריך אני לצאת ידי חובתי.

אבות ב:יג רבי שמעון אומר: הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה, וכשאתה מתפלל, אל תעש תפלתך קבע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום.

2. תהלים כד:ג, ד, ה.

3. נדה ל': כיון שבא לאויר העולם, בא מלאך וסטר על פיו, ומשכחו כל התורה כולה, שנאמר: לפתח חטאת רובך, ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו, ומה היא השבועה שמשביעין אותו? תהי צדיק ואל תהי רשע, ואפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה, היה בעיניך כרשע, והוי יודע שהקדוש ברוך הוא טהור, ומשרתיו טהורים, ונשמה שנתן בך טהורה היא, אם אתה משמרה בטהרה מוטב, ואם לאו, הריני נוטלה ממך.

4. איוב טז:יז.

5. בראשית ב:כד.

על פי פשט, גם כן אמת נכון, וכל זמן שאינו מבין הסוד, אפילו הפשט אינו ברור בידו.⁴⁰

כב. מקודם, צריך ללמוד הלכות ולקיים אותן שהן: כלחם לבב אנוש יסעד⁴¹, ואחר כך יעסוק בלמוד הסודות, שנמשלו ליינן ושמן, ומי שמהפך הסדר, לא יצליח כי יאבד את הכל.⁴²

כג. אגדות ומוסר נצרכים לכל, ככסף שנצרך לעניים ולעשירים.⁴³

כד. כל אחד, לפי מה שמלמדין אותו בבטן אמר⁴⁴, כן יש יכולת בידו להשיג, ומי שהיה יכול להשיג סודות התורה, והוא לא השתדל להשיגם, נידון בדינין קשים רחמנא ליצלן.

כה. מעת חורבן בית המקדש נתערב הכל טוב ברע, ולכן כל שימושי קבלה מעשית, הם עון פלילי! והוא דומה לחטא אדם הראשון, שאכל מעץ הדעת טוב ורע. רק היודעים לכוון כוונות ויחודים על בורים, בכל מצוה כוונה המיוחדת ומקובלת, כל שם איך יוציא משם הויה, וההויות משונות בנקודות, והכל בכוונתו, וזהו עץ החיים, לאפוקי שמושים לצרכי האדם, הוא בעץ הדעת טוב ורע.

כו. האגדות, שלפי הנראה, חס ושלום, הן דברים בטלים, בהן גנוזים כל הסודות⁴⁵, וזה מרומז במה שכתוב⁴⁶: והוא מחולל מפשענו מדכא מעונותינו.

כז. פנימיות התורה, היא חיים לפנימיות הגוף שהוא הנפש,

40. עיי' בבאור הגר"א משלי ב:ט ה:יח כה:יא.

41. תהלים קד:טו.

42. עיי' בבאור הגר"א משלי כא:יז.

43. עיי' בבאור הגר"א משלי ח:י:כ.

44. נידה ל:

45. עיי' בבאור הגר"א משלי ח:ו.

46. ישעיה נג:ה.

והחיצוניות, לחיצוניות הגוף⁴⁷, והעוסקים ברמז וסוד, אין יצר הרע יכול להתגרות בהם.⁴⁸

47. עיי' בבאור הגר"א משלי ג:כב ד:כב.

48. עיי' בבאור הגר"א משלי ז:יב כב:יג.

יש: א) הלומד בשביל פניות: אשנה שיקראוני רבי²⁹, והוא מפני כבוד ועושר. ב) שלומד בשביל בוראו, שימצא חן בעיניו, ויתן לו שכר טוב בעולם הבא. ג) הוא רק טוב ביראת ה', כאשר ציונו לשמור ולעשות, ולא לשום פניה כלל. ולזה אמר תחילה לשון אזהרה ושליה אל תהיו, על פנית הראשון, ועל כוונת השלישי אמר אלא הו, שתשדלו עצמיכם לבא לידי כך, ללמוד בלי פניה כלל.

טז. שלשה עונשין בגן עדן: א) מי שלומד על מנת לקבל פרס, יש לו חופה בגן עדן, אך הוא נכוה מחופתו של חברו שלומד לשמה. ב) מי שלומד על מנת שיקרא רבי, והיינו בשביל כבוד, מתבייש שם מעצמו. ג) מי שלומד לקנטר, יתבוה מאחרים שם.³⁰

יז. הצדיקים, גם האכילה ושאר עניני הגוף אצלם קודש, שעושים הכל לשם שמים, אבל יש בני אדם, שגם תורתם ומעשיהם הטובים, אינם אלא להתפאר, והם בני גיהנם, מסטרא דערב רב, והנה, קשה מאד ללמוד תמיד בחשק לשם שמים, אך, צריך ללמוד מן הרשעים הללו, שלומדים בשקידה רבה שלא לשם שמים, כך ילמד בלבב שלם לשם שמים, וזה שכתוב³¹: מלפנו מבהמות ארץ מן הרשעים שדומים במעשיהם לבהמה.

יח. כשהיצר הרע מסית את האדם ללמוד לשם הנאה או רבנות ואינו יכול לעמוד כנגדו, אזי יותר טוב ללמוד בספרי מוסר באותה שעה, עד שילך היצר הרע ממנו, ואז ילמד. כן, הרב שעינו רעה, ואינו לומד אלא למלאת פנייתו, בשביל ממון או לדבר אחר, אין ללמוד ממנו, כי יפסיד

29. נדרים סב. תניא: לאהבה את ה' אלהיך, לשמוע בקולו ולדבקה בו שלא יאמר אדם, אקרא שיקראוני חכם, אשנה שיקראוני רבי, אשנה שאהיה זקן ואשב בשיבה, אלא, למד מאהבה וסוף הכבוד לבא.

30. עיין בבאור הגר"א משלי יב:ח.

31. איוב לה:יא.

על ידו, אף מה שלומד מקודם³², וכן להיפך, אם התלמיד הוא רשע, יכול לשבש את הרב, אף על פי שלומד לשמה.³³

יט. מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה³⁴: אין הקדוש ברוך הוא נותן חכמה, אלא למי שיש לו חכמה, כי ברכה עליונה אינה שורה על דבר ריקן, והטעם ידוע כי מפני דקותה, אינו יכולה לשרות על העולם הזה, רק על דבר אמצעי בדקות קרובה. לכן, כל מי שמזדכך יותר וזכה יותר, כמו שכתוב³⁵: יהב חכמתא לחכימין³⁶, ומנדעא לידיעי בינה,³⁷ וזה שאמר³⁸: מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק, רצה לומר, שה' יתברך ידו פתוחה להשפיע לכל, רק מי שאינו לומד מעצמו, אינו יכול לקבל השפעת החכמה מלמעלה, וזה שאמרו: אם שמוע מלמטה תשמע מלמעלה.

כ. כל חכם עולה נשמתו בכל לילה למתיבתא של מעלה, להשיג שם מה שאינו אפשר להשיג בהקיץ, וזו כל תכלית בריאת השינה.³⁹

כא. מה שמחדש על פי פשט, צריך להיות מכוון על פי הסוד, וכשמגלים להחכם סודות התורה, אז מבין, שגם מה שחדש בילדותו

32. עיין בבאור הגר"א משלי כג:א, ב, ג, ו, ז, ח.

33. עיין בבאור הגר"א משלי כא:כ כה:ה.

34. ברכות נה.

35. דניאל ב:כא.

36. מדרש תנחומא ויקהל ב מטרונה אחת שאלה את ר' יוסי בר חלפתא: מהו שכתוב: יהב חכמתא לחכימין, לטפשים היה צריך לומר? אמר לה: אם היה הקדוש ברוך הוא נותן חכמה לטפשי, היו יושבין במקומות מטונפות ואין מתעסקין בה, אלא נתנה הקדוש ברוך הוא לחכמים, שיהיו יושבין בישיבת זקנים, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ועוסקין בה.

37. משלי ט:ט תן לחכם ויחכם עוד, הודע לצדיק ויוסף לקח.

38. ברכות מ. סוכה מו. אמר ר' זירא ואיתימא ר' חנינא בר פפא: בא וראה, שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם, כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק, אבל מדת הקדוש ברוך הוא מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק.

ילקוט שמעוני בשלח רנו.

39. עיין בבאור הגר"א משלי ו:כב יט:כג כא:כב.

הדין לאמתו, ואם אינו מתגיע על זה, אינו מוציא הדין לנכון. וזהו אם אין קמח אין תורה¹² אין התמצית של התורה¹³, ומה שאדם מדקדק בלמודו, מועיל לתיקון המדות והמעשים הטובים¹⁴.

יא. כמו שבלחם הגופני יש תבן, מוץ, סובין ומורסן, וצריך לכמה מלאכות עד שיעשה לחם, כן בתורה שכתוב בה¹⁵: לכו לחמו בלחמי, וזהו כל עמל התורה, להוציא הלכה ברורה [וזה שכתוב¹⁶: קוץ ודרדר תצמיח לך, ואכלת את עשב השדה בזיעת אפיך תאכל לחם]. הלומד לשמה דומה, למי שאוכל פת נקיה לשובע, וכן על ידי לשמה, זוכה להשיג אמתת התורה, וגם תתקיים בידו, כמו שאמר¹⁷: לאוקמי גירסא, סייעתא מן שמיא היא, אבל הלומד שלא לשמה, דומה למי שאוכל התבן והמוץ וגם לא לשובע¹⁸ [וזה שכתוב¹⁹: יראת ה' טהורה עומדת לעד, שבלמוד ביראה שתי מעלות: שהיא טהורה בעת הלימוד, וגם עומדת לעד].

יב. מה שאמר²⁰: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות, אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, היינו, שאינו מכוין לשום דבר, רק מנהג אבותיו בידי, אבל לא במי שעיקר למודו לשם כבוד²¹. כן אם היצר מסית אותו שלא ללמוד כלל, ואם ירצה ללמוד לשמה, לא

12. אבות ג:ז.

13. עיי' בבאור הגר"א משלי ח:ו.

14. עיי' לעיל ו:ו.

15. משלי ט:ה.

16. בראשית ג:יח, י"ט.

17. מגילה ו:

18. עיי' בבאור הגר"א משלי כ:יג כג:ג ל:ט.

19. תהלים י"ט.

20. ערכי טז: הוריות י: נזיר כג:

21. מסילת ישרים טז מי שאינו עובד לשם עבודה כלל, רק לשם עושר וכבוד, הוא הרע שבכל עניני שלא לשמה.

יוכל לעמוד במלחמת היצר, אזי, יתחיל ללמוד אף שלא לשמה, ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה²².²³

יג. מה שאדם לומד לשמה, אף שהוא מעט, הוא יותר טוב, ממה שלומד הרבה, והוא מלא מחשבות פסולות, כגון כבוד וכדומה²⁴.

יד. ארבעה דברים יש בענין שלא לשמה: א) שה' יתברך יתן לו חיים, ב) שיתן לו גדולה, ג) להתייהר²⁵, ד) לקנטר. הראשון אינו קשה וקרוב לקדושה, לכן בישראל: האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני, ובשביל שאזכה בה לחיי עולם הבא, הרי זה צדיק גמור²⁶, והשלשה נגד הקנאה, התאוה והכבוד²⁷.

טו. מה שאמר²⁸: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, לכאורה תמוה, דבתחלה אמר לשון אזהרה אל תהיו, ואחר כך אמר לשון עצה אלא הוו, ועוד שהוא כפל לשון? הענין, דשלשה מיני מעשים

22. סוכה נב: תנא דבי רבי ישמעאל: אם פגע בך מנוול זה, משכהו לבית המדרש, רצה לומר, שרוצה לבטלך מן התורה לגמרי, תלמד שלא לשמה, כי אם תרצה להתחיל תיכף ללמוד לשמה, לא יניח לך, אבל בשלא לשמה, טובר שלא תתקיים רק לפי שעה, ואחר כך יפתה אותך שלא ללמוד כלל, אבל באמת יהיה בהפוך, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ולבסוף גם היצר יסכים עמך, כי ברצות ה' דרכי איש, גם אריביו ישרים אותו.

בספר נפש החיים בפרקים שאחר שער ג' כתב: כי אין הפרוש, מתוך שלא לשמה בא לשמה, שאחר כך יעסוק בה תמיד שלא לשמה, אלא, שבכל פעם שלומד בקביעות, כמה שעות רצופות, בלתי אפשר כלל, שלא יכנס בלבו באמצע, איזה זמן מעט כונה רצויה לשמה, ובזה נתקדש כל הלימוד, שהוא שלא לשמה.

23. עיי' בבאור הגר"א משלי כה:כא.

24. עיי' בבאור הגר"א משלי יג:כה טו:טז, טז:ח טז:א.

25. בבא בתרא י: כל המתיהר נופל בגיהנם.

26. בבא בתרא י: ראש השנה ד.

27. אבות ד:כא רבי אלעזר הקפר אומר: הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם.

28. אבות א:ג.

לא ידע, וחוזר תמיד ומוצא בו טעם, אבל הכסיל, אינו נהנה עד שיסיים הספר, ואין וממהר לסיימו, ועל כן אין בו סימן ברכה.⁴

ה. מי שאומר פשטים ודרושים מפוארים, שאינם לאמיתה של תורה, בכדי להתפאר, עונשו גדול מאד.⁵

ו. כמו שסחורה שהיא עתה בזול, טוב לקנותה שסופה להתיקר, כן בתורה, דבר שאין העולם לומדים אותו, עיין עליו ולמוד ותקן אותו, שסופו להתבקש ממך.

ז. טוב לאדם שילמד מעט, יחזור תמיד וידע כל דבר על בוריו, ממה שילמד ויקבץ הרבה, ואינו יודע הדין על בוריו.⁶

ח. מה שאמרנו⁷: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת, הענין, כי כשיש בו יראת חטא, אז הוא מחפש בלמודו, לידע את הדרך ילך בה, וטבע האדם, כשמוצא דבר שחיפש ביגיעה רבה, הוא חביב עליו מאד ושמור בזכרונו. אבל מי שאין בו יראת חטא, אף שלומד כמה פעמים, אינו מוצא, כי אינו חביב בעיניו, ומלתא דלא רמי עליה דאינש לאו אדעתיה.⁸

ט. כשלומד אצל רב, אל יאמר לפניו חדושי תורתו [להתפאר לפניו], אך יראה תמיד לקבל ממנו תורה, כמו שכתוב¹⁰: ואת צנועים חכמה.¹¹

י. כמו שבאכילה הגשמית, צריך שיטחון היטב בשיניים שיהנה הגוף, כן בלימוד, צריך לטחון היטב דקדוקי תורתנו הקדושה להוציא

4. עיין בבאור הגר"א משלי יג:כה יז:כד כ:כא כג:ה.

5. עיין בבאור הגר"א משלי כ:יז.

6. עיין בבאור הגר"א משלי יג:כה.

7. אבות ג:ט.

8. שבועות לד: בבא בתרא לט.

9. עיין בבאור הגר"א משלי א:ז.

10. משלי יא:ב בא דין ויבא קלון, ואת צנועים חכמה.

11. עיין בבאור הגר"א משלי כה:ו.

פרק ח

לימוד התורה

א. כמו שבאומנות, צריך ללמוד אומנות נקיה [שאיין בה גנבה ואיסור] וקלה¹, כן בתורה, יבקש למוד קל שלא יהיה יותר מיכלתו ויקוץ בו, ונקיה שלא תהיה בו פניה. כן התינוקות, לא יכבידו עליהם, כי אם בנחת וליתן להם פרוטות, כי הלימוד אינה נקבע באדם, כי אם בישוב ובנחת, וצריך שילמדו מקודם כל החומש, שיהיו רגילים כמעט בעל פה.

ב. מתחילה צריך למלא כריסו מקרא, משנה² [ואף על פי שאינו יודע לפרש המתניתין, ילמד כולו], גמרא בבלי וירושלמי, תוספתא, מכילתא, ספרא, ספרי וכל הברייתות, ואחר כך לעסוק בפלפול חברים, וזהו הדרה של תורה. אבל המשנה סדר הלימוד, שלומד תחלה לידע איך לפלפל, ואינו יודע משנה אחת כצורתה, יאבד גם מקצת התורה ששמע בנערותו.

ג. הלומד קיצור דינים, סוף שישכח הכל.³

ד. החכם נהנה בעת לימודו, במה שמקיים מצות בוראו, אף שעדיין

1. ברכות סג. דרש בר קפרא: לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה, מה היא? אמר רב חסדא: מחטא דתלמיותא.

קדושין פב. רבי מאיר אומר: לעולם ילמד את בנו אומנות נקיה וקלה, ויתפלל למי שהעושר והנכסים שלו, שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות, שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות, אלא הכל לפי זכותו.

2. אבות ה:כא הוא היה אומר: בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה וכו'.

3. עיין בבאור הגר"א משלי יד:כג:ה.

ח. ללמוד בעצמו, קודם למעשה המצוות²⁰, אבל ללמד לאחרים, מעשה קודם.

ט. כל תיבה ותיבה שאדם לומד²¹ שקולה כנגד כל המצוות²². אם כן, כשלומד למשל דף אחד, מקיים כמה מאות מצוות, שכל אחת בפני עצמה שקולה כנגד שאר כל המצוות²³.²⁴

י. שכר התורה עץ חיים, ושל מצוות גן עדן, והפכם חרבו של מלאך המות וגיהנם.

יא. העוסק בתורה וכן המחזיק תלמיד חכם²⁵, ניצול מסכין פגום דמלאך המות²⁶, ואינו שולט רק על הגוף.

20. קדושין מ: וכבר היה רבי טרפון וזקנים, מסובין בעלית בית נתזה בלוד, נשאלה שאלה זו בפניהם: תלמוד גדול או מעשה גדול? נענה רבי טרפון ואמר: מעשה גדול, נענה רבי עקיבא ואמר: תלמוד גדול, נענו כולם ואמרו: תלמוד גדול, שהתלמוד מביאה לידי מעשה.

21. שנות אליהו א א מכל דיבור שאדם לומד, נברא מלאך קדוש והם מליצים עליו.

22. קדושין לט: שבת ככו. פאה א: אלו דברים, שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, והקוף קיימת לעולם הבא: כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם.

23. עיין יורה דעה רמו יח על כן, אין מבטלין מתלמוד תורה, לקיים שאר מצוות, רק במצוה, שאי אפשר שתעשה על ידי אחרים.

24. עיין בבאור הגר"א משלי יט: ד.

25. מי שהוא קמצן, שאינו מחזיק ידי לומדי תורה, אף שהוא בעצמו לומד תורה, הקדוש ברוך הוא שונא אותו ואת תורתו, כמו שאמרו יבמות קט: כל האומר אין לו אלא תורה, אף תורה אין לו, וכמו שאמרו בירושלמי והובא בתוספות סוטה לו: ד"ה רבי שמעון: שאפילו למד ולימד, שמר ועשה, והיתה סיפקו בידו להחזיק ולא החזיק, הרי זה בכלל ארור, וכמו שאמרו עבודה זרה יז: שכל העוסק בתורה בלבד, דומה כמי שאין לו אלוה.

26. בראשית רבה ט: יב אמר רב שמואל בר יצחק: הנה טוב מאד, זה מלאך חיים, והנה טוב מאד, זה מלאך המות, וכי מלאך המות טוב מאד? אלא, כל מי שהוא מסגל מצוות ומעשים טובים, הרי מלאך חיים, וכל מי שאינו מסגל מצוות ומעשים טובים, הרי מלאך המות.

יב. ששה מדורים בגיהנם, וכל אחד כלול מעשרה, והשישי כלול מכולם, ונקרא מות, ונידון בו מי שהיה אפשר לו ללמוד ולא למד²⁷.²⁸

יג. הר סיני וחורב כנגד תורה ועבודה דיבור ומעשה, כי בהר סיני נתנה תורה, ובחורב עמד המשכן, שהיה מכפר עונותיהם.

יד. תורה היא כלחם, שהוא עיקר סעד הלב²⁹ ונצרך תמיד, ומצוות הן כמרקחת, שכל מצוה אינה רק בזמנה.³⁰

טו. שכר התורה נמשל לטל שהכל אחד, ושכר המצוות נמשל למטר, שכל מצוה הוא בפני עצמה, כטיפות המטר.

27. חגיגה ה: תנו רבנן: שלשה הקדוש ברוך הוא בוכה עליהן בכל יום: על שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועל שאי אפשר לעסוק בתורה ועוסק, ועל פרנס המתנאה על הצבור.

28. סנהדרין צט. רב נהוראי אומר: כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק, זה הוא דבר ה' בזה.

29. עיין בבאור הגר"א משלי כו: כא.

30. תהלים קד: טו ויין ישמח לבב אנוש, להצהיל פנים משמן, ולחם לבב אנוש יסעד.

עיין בבאור הגר"א משלי יט: ב.

מכל מעשה האדם, וכן הוא בכל דבר, כידוע. לכן ניתנה התורה לאדם לתקן בדיבור, והמצוות במעשה.

ג. כמו שהמטר וכל מעשה העולם הזה, תלויים באדים העולים מן הארץ, כן כל מעשה השכינה והנהגת העולם הזה, תלויים בהבל פיו של אדם, הן לטוב או להיפך.

ד. החכם ממעט אפילו בדברים הנצרכים לו⁷, ועוד מדרגה מעולה מזו, מי שמושל אפילו במחשבתו, מלחשוב מחשבות בטילות, שכל מעשי האדם הולכים אחר מחשבתו.⁸

ה. החכם לא ישמיע קולו בשחוק⁹, כי לכבודת חכמתו, אפילו כל רוחות ההיתול שבעולם, אין מזיון אותו ממקומו, כאילן מאכל, שמפני כבודת פירותיו לא ישוב מפני הרוח. אבל הכסיל, רוח היתול וליצנות כל שהוא יניע לבבו, למלאת שחוק פיו בקולי קולות [ואש הגיהנם תוקד בפיו] כאילן סרק, שמפני קלותו, נדף מרוח כל שהוא, וזה שכתוב¹⁰: כי כקול הסירים תחת הסיר [של הגיהנם], כן שחוק הכסיל, וגם זה הבל.

ו. משלש סבות האדם מבטל מן התורה: א) טרדת התאוות, שסובר שזהו עצם הטוב, ולעולם יתקיים אצלו. ב) מפני שנמשך אחר דברים בטלים, וקשה לו מאד לפרוש מהם. [ענין גודל התאוה לדבר דברים בטלים וליצנות, אף שאין בהם הנאת הגוף, מפני שבכל דבר שאדם עושה, נותנים לו רוח ממרום. זה הרוח אין לו מנוחה, עד שיעשה עוד דברים כאלה, ובוהו יש לו נחת רוח הן במצוה והן בעבירה, וזה שאמר¹¹: שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, ולפי ערך גודל המצוה או העבירה, כן יגדל כח ההמשכה של הרוח. על כן, בלמוד התורה שהוא

7. אבות ג:יג רבי עקיבא אומר: סיג לחכמה שתיקה.

8. עיי' בבאור הגר"א משלי ז:טז:לב.

9. ברכות לא. אמרו עליו, על ריש לקיש, שמימי לא מלא שחוק פיו בעולם הזה.

10. קהלת ז:ו.

11. אבות ד:ב בן עזאי אומר: הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה, שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה.

גדול מכל המצוות, יגדל כח ההמשכה של רוח הקדושה, ולהיפך, בדברים בטלים וליצנות, שהם היפך התורה, והם גדולים מכל המצוות, יגדל כח ההמשכה של רוח הקדושה, ולהיפך, הטומאה, וההנאה גדולה מכל העבירות¹². ג) מפני שרוצה להשיג התורה בלא עמל ויגיעה, וכשרואה שאינו מוצא בה טעם, עוזב אותה. והנה, הסבה האחת, צריך לרפאותה בזכרון יום המיתה¹³, ולענין השניה, שאין בה הנאת הגוף ממש, רק מפני כח ההמשכה של רוח הטומאה, צריך להתבונן, כי אם יתדבק בתורה, וישיג על ידה רוח הקודש, בוודאי תהיה ההנאה יותר גדולה מרוח הטומאה, מפני שהיא הנאה אמיתית. לענין השלישית, אם ירצה לעמול על התורה, אז ירגיש בה מתיקות, ועל ידי זה ישיג אהבת התורה.¹⁴

ז. כמו שהרעב, כשאוכל בעת רעבו, אז הוא לו להועיל, ואם לאו, עבר השעה ונכחש כחו ואינו מועילו, כן בדברי תורה, אל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה¹⁵. כן בעת שרוצים ללמוד ממך, למוד עמהם¹⁶, שלא תאבד תורתך, כמו שאמר¹⁷: שחביריך יקיימוה בידיך, ואל בינתך אל תשען, וכמו שאמר¹⁸: מתלמידי יותר מכולם, וכל שכן שצריך ללמוד עם בני ביתו, שהם מצויין אצלו תמיד, ואם ישכח, יזכירוהו, ומי שאינו עושה כן, ינחל רוח¹⁹. אפילו אותו, שאינו ראוי לכך, רק שיש לו חידושי תורה מאביו או מרבו, אפילו הכי ילמד לאחרים, ולא יאמר עדיין אינו ראוי.

12. עיי' בבאור הגר"א משלי א:כג.

13. ברכות ה.

14. עיי' בבאור הגר"א משלי א:כב, כג.

15. אבות ב:ד.

16. סנהדרין צט. תניא, היה רבי מאיר אומר: הלומד תורה ואינו מלמדה, זה הוא: דבר ה' בזה.

17. ספרי שלח קיב את דבר ה' בזה, זה הלמד ואינו שונה לאחרים, זה היכול ללמד ואינו לומד.

18. אבות ד:יד.

19. תענית ז. מכות י. אמר רבי חנינה: הרבה למדתי מרבתי, ומחבירי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולם.

20. עיי' בבאור הגר"א משלי יא:כט עוכר ביתו ינחל רוח, ועבד אויל לחכם לב.

פרק ז

הדיבור: שקידה בתורה מול ביטול זמן

א. על ידי שמירת הפה, משתמרת הנפש מכל חטא^{1,2}, אבל המרחיב שפתיו, אף על פי שיש לו נפש טובה, ועושה מצוות הרבה וכמה גדרים, תהיה לו מחיתה לכל על ידי פיו, וכל תשוקתו לדבר מצוה מתבטלת על ידי זה.³ עד יום מותו צריך האדם להתיסר, ולא בתעניות וסיגופים, רק ברסן פיו ותאווה. זו התשובה, וזה כל פרי העולם הבא, כמו שכתוב⁴: כי נר מצוה ותורה אור⁵ אבל, דרך חיים תוכחת מוסר, וזהו יותר מכל התעניות והסיגופים שבעולם, וכל רגע ורגע שאדם חוסם פיו, זוכה בשבילו לאור הגנוז, שאין מלאך ובריה יכולים לשער.

ב. כל העולם כולו תלוי בשני דברים: בעשיה ודיבור אומר ועושה, כמו שכתוב⁶: ויאמר אלהים יהי רקיע ויעש אלהים את הרקיע. כן בכלם, כן בתורה, כן הוא באדם, שמכל דיבור של אדם נוצרת יצירה אחת, כן

1. משלי כא: כג שומר פיו ולשונו, שומר מצרות נפשו.

2. אבות א:יז שמעון בנו אומר: כל ימי גדלתי בק החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש עיקר אלא המעשה, וכל המרבה דברים מביא חטא.

3. עיין בבאור הגר"א משלי יג:ג.

4. משלי ו:כג.

5. תענית ז: אין אור אלא תורה.

6. כתובות קיא: כל המשתמש באור תורה, אור תורה מחייהו וכל שאין משתמש באור תורה, אין אור תורה מחייהו.

במדבר רבה יד:כב למה נקראת התורה אור? שהיא מאירה את האדם, כיצד יעשה רצון המקום.

6. בראשית א:ו, ז.

ז. לעולם יראה אדם להוכיח את חברו¹³, על דבר שעושה לא טוב¹⁴, כי אם ישמע לו ויטיב את מעשיו, או כל המצוות שיעשה הן על ידו, ויטול שכר כמו העושה בעצמו¹⁵. אם לא ישמע לו, אז נוטל את הטוב ממנו, שעל זה נאמר¹⁶: זכה צדיק, נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, נתחייב רשע, נוטל חלקו וחלק חברו בגיהנם.¹⁷

ח. נמצאים שני מיני מוכיחים: אחד, שמוכיח בדברים קשים ומבזה אותם, ועל כן אין דבריו מתקבלים, אבל החכם, בא בדברים טובים וניחומים, ומקרבן לתורה, כמו שמצינו באהרן¹⁸, ואף על פי כן, הרשעים אינם נכנעים, אלא לפי שעה¹⁹. כן יש שמוכיח בדברים קשים, ואינו אומר איך לתקן המעוות, אבל החכם מורה דרך, איך לתקן ולרפאות חולי הנפש, וזה שכתוב²⁰: יש בוטה כמדקרת חרב, ולשון חכמים מרפא.

13. ערכין טז: מנן לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו? שנאמר: הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל, מנן שיחזור ויוכיחני? תלמוד לומר: תוכיח מכל מקום, יכול אפילו משתנין פניו, תלמוד לומר: לא תשא עליו חטא.
שבת נד: כל מי שאפשר לו למחות על אנשי ביתו, ואינו מוחה, נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו, נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו, נתפס על כל העולם כולו.

שבת קיט: לא חרבה ירושלים, אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה. שבועות לט. כל ישראל ערבים זה בזה.

14. עיין בבאור הגר"א משלי ט:ו, יב.

15. סנהדרין צט: כל המעשה את חברו לדבר מצוה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה.

16. חגיגה טו.

17. עיין בבאור הגר"א משלי יב:יד.

18. אבות א:יב הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

19. עיין בבאור הגר"א משלי י:כ.

20. עיין בבאור הגר"א משלי יב:יח.

שבועות, כזב, מחלוקת, לשון הרע, רכילות ושמירת כל המצוות. אם לא תשמענה, צריך להכות אותן ושלא לרחם עליהן כלל, וגם צריך להדריכן, אשר בשבת קודש ובעתות הפנאי, תהיינה עוסקות בספרי מוסר.

ד. כשמכה את בנו, לא יכה אותו מכת אויב, דרך כעס על העבר, רק כונת ההכאה תהיה, להצילהו מן העתיד ולא יעוול עוד דרכיו. לכן, אל יכה אותו הרבה בפעם אחת, רק מעט מעט, לפי דרכו ולפי הנאות לו, וכשרואה שרבה חמתו עליו, לא יכה אותו כלל בעת ההיא.⁷

ה. צריך להוכיח את הבנים הרבה בדברים רכים, בדברי מוסר המתישבים על הלב, והעיקר בחינוך והרגל. הדיבור והמדות צריכין הרגל רב, וההרגל על כל דבר שלטון. כל ההתחלות קשות,⁸ ואחר כך: ואוול לו או יתהלל⁹ [פרוש, כשהולך לבית עולמו, או יתהלל, אף כי מתחילה יגיעתו רבה וצערו גדול¹⁰], כי הרשע בעצמו יודע, שרע ומר דרכו, אך קשה לו לפרוש. על כן העיקר בחינוך מקטנות, וקליפת האגוז ירוקה, נוחה להסיר.

ו. מה שהאדם מדקדק בלימודו, מועיל לתיקון המדות והמעשים הטובים, וכל שכן אם האדם מקדים ללמוד בילדותו, אין יצר הרע שולט בו אחר כך, ועל זה אמרו¹¹: חביריו רצין אחריו ואין מגיעין אותו. צריך להנכם בילדותם ללמוד לשם שמים, ואל ישגיח על האומרים כי הנער אין צריך לזה, חס ושלום! אדרבה, חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה¹², ועיקר הכל הוא.

פרק ו

חנוך הבנים ותוכחה

א. מאד צריך אדם להשגיח על בניו, שילכו בדרכי ה'¹, כי חס ושלום בקלקול בנים, יענשו אב ואם מאד, ואף אם האב צדיק, אם יש לו בן רשע, אז נוטלין אותו מגן עדן לגיהנם, למען יראה ביסורי בנו. אבל, כשמייסר את בנו ומדריכו, אז פודה הבן את אביו מגיהנם, וגם מביאו לגן עדן.²

ב. מי שנמנע מלייסר ולהכות את בנו, על דבר שראוי ליסרו, ומחפה עליו, הרי זה שונא את בנו, כי לסוף יצא לתרבות רעה³, אבל מי שאוהב את בנו, לא די שמייסר אותו על הראוי לו, אלא, שדורש עליו פן עשה נדנוד קל, ומייסרו עליו.⁴ לכן אמרו⁵: אף על גב דגמיר, נמי מצוה קא עביד מה שמכה אותו, והיינו, שלא יהיה בו נדנוד רע כלל, וכל מי שאהבתו גדולה יותר, תוכחתו מרובה.⁶

ג. גם את הבנות צריך להדריך תמיד, שלא יצאו מפייהן קללה,

1. כתוב בשל"ה שער האותיות: עיקר ויסוד גידול בנים התורה אמרה, ולמדתם את בניכם, כי זהו התכלית של פרו ורבו, להיות לו בנים ובני בנים עד עולם, עוסקים בתורה ובמצוות.

2. עיין בבאור הגר"א משלי כט:ז.

3. משלי כג:יג אל תמנע מנער מוסר, כי תכנו בשבט לא ימות. משלי כג:יד אתה בשבט תכנו, ונפשו משאל תציל.

4. משלי כט:יז יסר בנך ויניחך, ויתן מעדנים לנפשך.

5. מכות ח.

6. עיין בבאור הגר"א משלי יג:כד.

7. עיין בבאור הגר"א משלי יט:יח, יט.

8. מכילתה יתרו יט.

9. משלי כ:יד רע רע יאמר הקונה, ואוול לו או יתהלל.

10. עיין בבאור הגר"א משלי כ:ד.

11. כתובות ג.

12. משלי כב:ו.

ט. מניעת קיום מצות עשה היא מרובה, ממה שאדם עובר על מצות לא תעשה, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה: ישב אדם ובטל ממצות עשה, עובר עליה בכל רגע, אבל במצות לא תעשה, אינו אלא בשעת מעשה.²⁷

²⁷ ספרי מוסר להישיר המדות.
עיי' בבאור הגר"א משלי ה:כב ישעיה ה:יח.

והרעותא בא מלמעלה, כפי ערך העבודה¹⁸. וזה שכתוב¹⁹: והתקדשתם והייתם קדושים, כי אני ה' אלהיכם, שלעולם יפנה מחשבתו למעלה בקדושה, ועל ידי כך ממשיך כח מלמעלה, ומשפיעין לו קדושה מלמעלה²⁰.

ה. יראת העונש מביאה לידי חכמה, וחכמה מביאה לידי יראת הרוממות.²¹

ו. כמו שעיקר האילן הוא הפרי, כן, לא המדרש עיקר אלא המעשה²², ואין נקרא צדיק, אלא במעשה המצוות, ועליו העולם עומד.

ז. מי שיש לו מדות טובות, ואינו עושה מצוות, הוא כגזם זהב באף חזיר, שמטנף אותו באשפה, כי כאשר מעשיו רעים, אז הוא מהפך גם המדות והתורה להרע.²³

ח. בכל מעשה צריך שלשה דברים, כגון: בגידולי קרקע צריך זריעה, תפילה למטר, ולנכש העשבים הרעים. כן במעשים טובים, צריך למעשה זריזות, עקירת המחשבות הפסולות מהם, ותפילה למקום, כמו שכתב דוד²⁴: אחלי יכוני לשמור חקיך, ועוד בהרבה מקומות, וכן תשובה, תפילה וצדקה [צדקה נגד הזריעה, כמו שכתוב²⁵: זרעו לכם לצדקה, ותשובה נגד הניכוש²⁶].

¹⁸ עיי' בבאור הגר"א משלי א:כג.

¹⁹ ויקרא כ:ז.

²⁰ יומא לט. תנו רבנן: והתקדשתם והייתם קדושים, אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה, מלמטה מקדשין אותו מלמעלה, בעולם הזה מקדשין אותו לעולם הבא.

²¹ עיי' בבאור הגר"א משלי ב:ה טו:לג.

²² אבות א:ז.

²³ עיי' בבאור הגר"א משלי יא:כב.

²⁴ תהלים קיט:ה.

²⁵ הושע י:יב.

²⁶ וממילא מובן, כמו בגידולי קרקע לא יועיל תפילה לחוד, בלא זריעה וניכוש, כן בעבודת ה', לא יועיל תפלה לחוד, בלא שקידת התורה, קיום מצותיה ולימוד

העבודה והמוסר⁹ של כל אחד, לא נגלו אלא למשה, מפי ה' יתברך, מפני שזה תלוי בלב, וה' יראה ללבב¹⁰, וכן בכללם על פי ה' יסעו ועל פי ה' יחנו¹¹. כשהיו נביאים בישראל, היה הנביא אומר לכל אחד, הדרך אשר ילך בה, לפי שורש נשמתו, ולפי טבע גופו, וכשבטלה הנבואה, היו מודיעים ברוח הקודש. אך כעת אין לנו, רק לקיים התורה והמצוות בתכלית השלימות, ובזה יתוקנו גם המחשבות.¹²

ב. המרבים לעשות מצוות, ואינם שתולים על פלגי מי התורה והיראה, עליהם נאמר¹³: למה לי רוב זבחיכם¹⁴.

ג. תורה ומצוות, יש ביד האדם להשיגן, אבל יראה ואהבה פנימית, זה אין ביד האדם, והן מתת אלהים. אלא כשהאדם עושה את שלו, אז ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים¹⁶.

ד. כל רצון, אהבה ודביקות מקבל האדם מלמעלה, אף שתלוי הכל באדם, מכל מקום צריך לקבל מלמעלה, רק ההכנה תלויה באדם,

פרק ה

עבודת ה': קיום המצוות

א. אף על פי שהתורה והמצוות עצמם, אהובים וטובים לפני ה' מאד, כמו שאמרו¹: לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות, אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, מכל מקום, שלמות העבודה בדרכי ה', הוא בדחילו ורחימו, כמו שאמרו², כתיב³: כי גדול עד שמים חסדך, וכתיב⁴: כי גדול מעל שמים חסדך, הא כיצד? כאן בעושי' לשמה, וכאן בעושי' שלא לשמה. ואמרו⁵: אורך ימים בימינה⁶ למיימינים בה, וכמו שכתוב⁷: כי נר מצוה ותורה אור⁸, ודרך חיים תוכחות מוסר. דרכי

1. פסחים נ: סוטה כב: סנהדרין קה.

2. פסחים נ:

3. תהלים נו:יא.

4. תהלים קח:ה.

5. שבת סג. אמר רבי יוסף בר חמא אמר רב ששת: מאי דכתיב: אורך ימים בימינה, בשמאלה עושר וכבוד אלא בימינה אורך ימים איכא, עושר וכבוד ליכא? אלא, למיימינך בה אורך ימים איכא, וכל שכן עושר וכבוד, למשמאיליך בה, עושר וכבוד איכא, אורך ימים ליכא; ועיי' רשי ד"ה למשמאיליך בה: שאן יגעו כל צרכן, אי נמי, מיימינך בה עוסקין לשמה, משמאיליך שלא לשמה.

6. משלי ג:יז.

7. משלי ו:כג.

8. תענית ז: אין אור אלא תורה.

כתובות קיא: כל המשתמש באור תורה, אור תורה מחייהו, וכל שאן משתמש באור תורה, אין אור תורה מחייהו.

במדבר רבה יד: כב למה נקראת התורה אור? שהיא מאירה את האדם, כיצד יעשה רצון המקום.

9. דרכי העבודה הם, כגון: קדש עצמך במותר לך, וכדומה; והמוסר, הוא בענין מלחמת היצר ושבירת המדות, ואף על פי שבטלה הנבואה, טוב להתייעץ עם החכמים.

10. שמואל א טז: ויאמר ה' אל שמואל, אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו, כי מאסתיהו, כי לא אשר יראה האדם, כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב.

11. במדבר ט:כו.

12. עיי' בבאור הגר"א משלי טז:ד.

13. ישעיה א:יא.

14. מסתברא, דהיינו דוקא במצוות שאן בהם כל כך חיוב לעשותם, כדוגמת הקרבנות, אבל אין כוונת המאמר למנוע עשיית המצוות מהחוטא, רק, שייטיב מעשיו, שכל זמן שהוא חוטא, גם מצותיו אינן ערבות ורצוים לפני ה' יתברך.

15. עיי' בבאור הגר"א משלי יט:ב, כ.

16. תהלים פד: יב כי שמש ומגן ה' אלהים, חן וכבוד יתן ה', לא ימנע טוב להולכים בתמים.

17. עיי' בבאור הגר"א משלי יט: יד ישעיה יא:ב.

טז. היצר הרע בא על האדם בשתי טענות: א) שעבודת ה', אי אפשר לעמוד בה, ב) שמראה לו היתרים³³.

יז. כל דרכי האדם נמשכים אחר הרצון הראשון, וכמו שעולה על רוחו ברצון הראשון, הוא זך וישר בעיניו, אך, תוכן רוחות ה'³⁴. והוא יודע, אם לא היה פניה כלל ברצון הראשון. ומי זה יאמר זכיתי לבי, ואין ברוחי רמיה כלל, כי איש כזה, הוא דבוק ממש במדותיו של הקדוש ברוך הוא! אבל אם חס ושלום יש בלבו שורש קטן, שפורה ראש ולענה, אז אם יתנהג על פי רוחו, ודרכי איש ישר בעיניו, יפול משמים ארץ, עד אשר לא יוכל לקום, ויסור מדרכי ה', והוא לא ידע בעצמו. על כן אין לסמוך כלל על שכל האנושי [רצה לומר, שלא להחליט על נקלה, כפי שנראה לו בשכלו, רק, שיראה ויחפש היטב בחדרי רוחו, מאין בא לו התחלת הרצון הראשון, אם לא היתה לו איזו פניה ונטיה לזה.], רק לראות שיהיו המעשים והמחשבות לפי רצון ה'³⁵.

יח. כמו שבחולי הגוף נמצאו שלשה מיני רפואות: א) שמסיר הסיבה ומנקה הפסולת הנמצא בדם, אזי תתרפא המכה לגמרי. ב) שמוציא הליחה הנראית מבחוץ. ג) שמרכך העור והמורסא שנתקשתה, והטבע דוחה מאליה כל רע. כן ברפואת הנפש שלש רפואות: א) שמזכך השכל עד שלא יתאוה לעבירה. ב) שמתנהג לסור מרע, בדרך גדר והרחקה, עד שנעשה לו כטבע. ג) שמרכך יצרו בסיגופים ובזכרון יום המיתה³⁶ וגודל העונש³⁷.

33. עייק שתי הטענות באות לאדם מחסרון ידיעת התורה, כי תמיד מתחדשים לו ספיקות, וצריך להחמיר בכל דבר תמיד. על כן, קשה לו לעמוד בעבודת ה' יתברך, וכמו שאמרו: כל המוסף גורע, והוא כענין מה שאמרו: את אשר הקלתי החמירתי ואת אשר החמירתי הקלתי כי מפני שמחמיר תמיד, יבוא על ידי זה לעקור את הכל, אבל מי שיודע כל דין על בוריו, תקל עליו העבודה.

34. משלי טז:ב כל דרכי איש זך בעינו, ותוכן רוחות ה'.

35. עייק בבאור הגר"א משלי טז:ב, ג, ד.

36. ברכות ה.

37. עייק בבאור הגר"א משלי כ:ל ישעיה א:ו.

יט. להכניע היצר הרע החיצוני, צריך להתרחק מלהביט בתאות העולם הזה, ומחבורת אנשים המבטלים מתורה, ולישב בהתבודדות. היצר הרע הפנימי, צריך להכניעו בזכרון יום המות³⁸.

כ. לענין תשובה צריך שני דברים: א) תקון על העבר, ב) על להבא. על העבר טוב יותר מכל הסיגופים, לעסוק בתורה וגמילות חסדים, ובוה יכופר עונו. על להבא העצה, שישים יראת ה' על פניו, שהקדוש ברוך הוא מלא כל הארץ כבודו³⁹, ועומד עליו, ורואה מעשיו המגועלים, ואיך לא יבוש מפניו, לעבור על רצונו בפניו ממש?⁴⁰

כא. הקדושה, צריך יגיעה רבה להשיגה, אבל הסטרא אחרא הוא להיפך⁴¹.

כב. בדרכי ה' צריך לדרוש אצל החכמים, אבל במלחמת היצר, אין די לו בעצה לבד, רק לעשות תחבולות מעצמו⁴².

38. ברכות ה.

39. ישעיה ו:ג וקרא זה אל זה ואמר, קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, מלא כל הארץ כבודו.

ירמיה כג כד אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו, נאם ה', הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא, נאם ה'.

40. עייק בבאור הגר"א משלי טז:ל.

41. עייק בבאור הגר"א משלי יא:כז יט:יג כ:יד.

42. עייק בבאור הגר"א משלי יא:יד כ:יח כד:ו.

באמת, הוא בעצמו קלקל, במה שרצה לקפוץ בפעם אחת למדרגה עליונה.^{19, 20}

יא. התלמיד חכם צריך שמירה יתירה מיצר הרע, מפני שבו מתגרה ביותר, כמו שאמרנו²¹: ובתלמידי חכמים יותר מכולם. וזו אחת מטענות הפתאים הפורשים מלימודם באמרם, שקשה להם לעמוד במלחמת היצר הרע. אבל באמת, אין זה רק בתחילת לימודם, אבל כשמתגדל בתורה, ניצול מיצר הרע לגמרי²², ואינו צריך ליכנס לקדושה בדוחק, וגם יוכל לקפוץ בקל ממדרגה למדרגה²³. כל התחבולות של המדות שנאמר²⁴: כי בתחבולות תעשה לך מלחמה והוא כל מסכת אבות, הכל במי שאין תורתו אומנתו, אבל: כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, ומלבשתו ענוה ויראה²⁵.

יב. פעמים יש צדיק שעושה חטא גדול, והוא בשביל שמושרש בטבעו ממעשה אבותיו, או שכבר נכשל בזה בגלגול הראשון.

יג. רוב המינים והחוטאים בין אדם למקום, הם לפי הנראה טובים בטבע, וזו היא אחת מתחבולות היצר, לפרוש רשת לפני תועי רוח, להמשך אחריהם.²⁶

יד. פעמים, תיכף כשמתחיל ללמוד וליילך בדרך הישר, מכניס היצר הרע גיאות בלבו לומר, שכבר הגיע למעלה עליונה, ושכבר נתבטל ממנו

19. במדבר רבה יב: לא למה נמשלה תורה בתאנה? שרוב האילנות, הזית, הגפן, התמרה, נלקטים כאחת, והתאנה נלקטת מעט מעט. וכך התורה, היום לומד מעט, ולמחר הרבה, לפי שאינה מתלמדת, לא בשנה ולא בשנים.

20. עיי' בבאור הגר"א משלי יט: ג.

21. סוכה נב. כל הגדול מחבירו, יצרו גדול הימנו, וכמו באדם, כן במצוות ותפלות, כל דבר שהוא יותר גדול, לעומת זה היצר הרע יותר גדול, וצריך להזהר יותר.

22. עיי' בבאור הגר"א משלי טו: טז: כב: יג.

23. עיי' בבאור הגר"א ד: יח: יא.

24. משלי כד: ו.

25. אבות ו: א.

26. עיי' בבאור הגר"א משלי יא: ט: יב: יב.

שלישת היצר הרע, ועל ידי הגאווה בא לכלל כעס. אבל באמת, התורה נמשלה למקוה, וכמו שמים אינם מטהרין, עד שכל גופו עולה בהם, כך בתורה, עד שכל גופו יוכתש בה כחרדל.

טו. האדם נכשל בעבירה מפני שני דברים: א) שהוכה בסנורים, עד שנדמית לו עבירה לפעמים שהיא מצוה, או שנעשית לו כהיתר, על ידי שעבר ושנה בה²⁷. ב) פעמים, שאדם יודע שהיא עבירה חמורה, ואחריתה מרה כלענה, רק שאי אפשר לו ליפרד מחברת פועלי און, כי עוה כמות אהבתם, או שקשה לו להנזר מתאותו אשר הורגל בה. וזה שכתוב²⁸: לב טהור ברא לי אלהים, ורוח נכון חדש בקרבי, לב טהור הוא נגד המין השני, כמו שאמרנו²⁹: טהור מכלל דאיכא טמא, ורוח נכון הוא היפך דעות כוזבות. וזה שאמרנו³⁰: וטהר לבנו לעבדך באמת, וטהר לבנו הוא נגד לב טהור, ולעבדך באמת הוא היפך דעות הכוזבות. וזה שכתוב³¹: זבחי אלהים רוח נשברה, לב נשבר ונדכה, אלהים לא תבזה, הוא נגד שני דברים הנזכרים לעיל, ולשני הענינים האלה, צריך מוסר ותוכחה, היינו, מתחילה צריך ליסר את עצמו, בדברים המכניעים ומשברים את לבו, לנתק מוסרות ההרגל, ולהשליך אהבת המדומה, כמו שאמרנו³²: לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, וזה נקרא מוסר. אחר כך צריך לפקוח עיניו ולברר מעשיו, שהמה לא טובים, וזה נקרא תוכחה, וכל זמן שלא פירש עצמו מהרגלו הרע, לא יועיל לו הויכות.

27. מועד קטן כז: סוטה כב. קדושין כ. מ. אמר רב הונא: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה, הותרה לו, הותרה סלקא דעתך? אלא אימא נעשית לו כהיתר.

28. תהלים נא: יב.

29. סוכה נב.

30. תפילת שמונה עשרה של שבת ויום טוב.

31. תהלים נא: יט.

32. ברכות ה.

וכמו שכתוב⁴: מלכה ושריה בגוים אין תורה, וכן המצוות אינן כעת בשלמות. אחר שמדחה אותו מדרך החיים, אז אין צריך עוד לפתותו, כי הולך אחריו מעצמו^{5,6}, וכאשר הורגל לילך בשרירות לבו, מתאוה גם לדברים שאין בטבע האדם להתאוות להם⁷.

ה. כל זמן שהאדם עוסק בעבודה, היצר הרע רובץ במנוחה, וכל מגמתו היא רק, ללכוד האדם במצודתו, בשעה שהוא פוסק מעבודה⁸.

ו. אין יצר הרע שורה אלא במקום פגום, לכן דומה לזבוב⁹, שאינו שורה אלא על גב מקום רע. הצדיקים אינם מניחים את עצמם להתפתות מיצר הרע, אפילו כחוט השערה, ובוה נסתרת טענת הרשעים האומרים, שאינם יכולים לעבוד ה', מפני התגברות היצר הרע¹⁰.

ז. יש עונות שבאים באונס ושוגג, ואף על פי כן נענש עליהם¹¹, כי

4. איכה ב:ט.

5. סוכה נב. אמר רב אסי: יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיא, ולבסוף דומה כעבותות העגלה; אמר רבי יצחק: יצרו של אדם, מתגבר [מתחדש] עליו בכל יום.

6. שבת קה: נדה יג: כך אומנתו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך, ולמחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו עבד עבודה זרה, והולך ועובד.

7. עיי' בבאור הגר"א משלי ז:יג, ד.

8. עיי' ויקרא יח כב, כג דברים כט:יח.

9. עיי' בבאור הגר"א משלי ז:יב לא:יא.

10. ברכות סא. אמר רב: יצר הרע דומה לזבוב, ויושב בין שני מפתחי הלב.

11. יומא לה: הלל מחייב את העניים, רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים, יוסף מחייב את הרשעים.

12. סנהדרין צה: אמר לו הקדוש ברוך הוא לדוד: עד מתי יהיה עוון זה טמון בידך? על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים, ועל ידך נטרד דואג האדומי, ועל ידך נהרגו שאול ושלשת בניו, רצונך, יכלו ורעך או תמסר ביד אויב? אמר לפניו: רבונן של עולם, מוטב אמסר ביד אויב ולא יכלה זרעי.

13. יומא כב: אמר רב יהודה אמר רב: מפני מה נענש שאול? מפני שמחל על כבודו.

14. נדרים לב. אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו, ונשתעבדו בניו במצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בתלמיד

עבירה גוררת עבירה¹² ואדם מטמא עצמו מעט, מטמאין אותו הרבה, מלמטה, מטמאין אותו מלמעלה, בעולם הזה, מטמאין אותו לעולם הבא^{13,14} [כי מטמא הניח מתחלה פתח ליצר הרע לכנוס בו].

ח. מה שאדם מונע מלקיים מצות עשה, גורם לו אחר כך לעבור על מצות לא תעשה^{15,16}.

ט. אם אין האדם משתדל לעלות תמיד מעלה מעלה¹⁷, על כרחו ירד מטה מטה¹⁸.

י. פעמים שאדם מתחיל לילך בדרך הישר, ואחר כך פורש, מפני שקשה לו מאוד, והוא מתרעם על ה' שלא היה לו סייעתא דשמיא. אבל

12. חכ"מ; רבי שמואל בר נחמני אמר: מפני שהפריז על מדותיו של הקדוש ברוך הוא.

13. שבת נה. וטופות ד"ה אין מיתה בלא חטא: פרוש, לפי שהגורה באה אף על השגגה, ואין יסורים בלא עון של מיד וכו'.

14. אבות ד:ב בן עזאי אומר: הו רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה, שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה.

15. יומא לט.

16. עיי' בבאור הגר"א יג:ו.

17. כענין זה מצינו גבי שאול, שנמנע מלקיים מצות עשה של מחיית עמלק, ואחר כך נכשל בהריגת נוב עיר הכהנים, כמו שאמרו ביומא כב: על פסוק: אל תהי צדיק הרבה.

18. עיי' בבאור הגר"א משלי יב:ו, כא.

19. דברים כח:יג. והיית רק למעלה ולא תהיה למטה, מילת רק בא להורות, שלא יפסיק אף רגע אחד מלעלות למעלה, ואימתי יהיה כך? כי תשמע אל מצות ה' אלהיך, אשר אנכי מצוך היום לשמור ולעשות.

20. משלי טו:כד אורח חיים למעלה למשכיל, למען סור משאול מטה, כי כל זמן שאין מוסיף חכמה, מתמעט והולך וחסר, כמו שאמרו: אם תעזבני יום יומים אעזבך.

פרק ד

האדם ומלחמתו ביצרו הרע

א. כמו שהשמרים הם שימור ליין, כשהוא שוקט על שמריו, אבל כשהשמרים עולים למעלה, אין היין ראוי לשתיה, כך היצר הרע, בזמן שהוא כפוף ליצר טוב, מועיל לישוב העולם, אבל כשעולה למעלה מקלקל הכל.¹

ב. שני נקבים בלב: אחד מלא דם, ועליו שורה היצר הרע, ואחד סגור ברוח, ובזמן שהם מסכימים לדעת אחת, מתפשטים מהם כל המדות הטובות, שכליות ומעשיות. עיקר העבודה הוא ביצר הרע.²

ג. כל עסקי עולם הזה ותאותיו לבצוע בצעו הם מן הטחול, ורוח הכוסף לעולם הבא הוא בלב, אבל בצדיקים, מן הטחול הוא שמחה של מצוה.

ד. אין דרך היצר הרע מתחילה להפציר לעבירה, אלא, מתחיל להראות לאדם אהבה, וכשרואה שאינו מתגבר עליו, הולך ומתדבק עמו. אז מתחיל למשכו ברשתו, ומסיתו לעשות מצוות, שיש בהן הנאת הגוף, כגון: אכילה ושמחה של מצוה. כאשר הוא רגיל בתענוגי מצוה, אז מתחיל להמשיכו אחר תאות עולם הזה, ואומר לו, שיעשה אחר כך תשובה מאהבה, שיעשו לו מהעבירות זכיות³, ולמה תניח תענוגי עולם הזה בחנם? כי התורה בלאו הכי לא תוכל להשיג כעת, אף ביגיעה רבה,

1. עיין בבאור הגר"א ישעיה ה:ז.

2. עיין בבאור הגר"א משלי טו:יא.

3. יומה פו: אמר ריש לקיש: גדולה תשובה, שדונות נעשות לו כזכיות.

ט. עסק העולם הזה ביראה, הוא מועיל לתורה ומצוות כובל לגן²². העובדים את ה' גם במאודם, מלאכתם נעשית על ידי אחרים²³, אבל העובדים רק ככל לבבם²⁴, מלאכתם נעשית על ידי עצמם, כמו שכתוב²⁵: "ואספת דגנך."

י. טוב להתחבר עם העניים והמתנהגים בשפלות ולישב עמהם, כי על ידי זה יקנה בנפשו מדת ההסתפקות, להיות שמח בחלקו²⁶. מה שאין כן המתחבר עם העשירים, אף אם ירויח הרבה, לא תשבענה עיניו תמיד, מלרדוף אחרי ההבל, כמו שאמרו²⁷: "אין אדם מת וחצי תאותו בידו."²⁸

יא. טוב לו לאדם שיקבץ רק מעט ממון ויעשה צדקה, שאז הוא יוצא ידי חובת צדקה בקל, ואפשר הוא נותן יותר מהראוי לו, ממה שיהיה לו הרבה, ולא יתן כמשפטו, הצריך ליתן כפי ערכו.²⁹

יב. אף על פי שגם מדת הפזרנות יותר מדאי אינו על צד היותר טוב, אך לפעמים יוכל לצמוח טובה מזה, אבל מדת הכילות ביותר, הוא אך למחסור לעולם³⁰.³¹

22. כמו זבל, שהוא בעצמו דבר נמאס, וכל תועלתו אינו, רק להיות נטפל לגן, ואם יעלה על לב איש, שלא לזרוע ולפתח ולשדד אדמתו, ותמיד כל היום לא יעסוק, רק למלאות גינתו ובל, הלא יעלה באשו ותעל צחנתו. כן בעסק העולם הזה, אף שהוא בעצם דבר הבל, מכל מקום אם אינו עושה מזה עיקר, רק להיותו לנטפל לעבודת ה', יהיה זה לתועלת, אבל אם עושה מזה עיקר, אי לו ואי לנפשו, וכמו שאמרו: שמאי אומר: עשה תורתך קבע.

23. ברכות לה:

24. ברכות גז.

25. דברים יא:יד.

26. אבות ד:א איזהו עשיר? השמח בחלקו, שנאמר: יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא.

27. קהלת רבה א:לד.

28. עיין בבאור הגר"א משלי טו:יט.

29. עיין בבאור הגר"א משלי טו:ח.

30. אבות ב:א.

31. עיין בבאור הגר"א משלי יא:כד.

ד. שני מיני גבורה נמצאים בעובדי ה', ונקראים: גבורים ואנשי חיל. גבור הוא "הכובש את יצרו"⁶, בעת שבאה העבירה לידו, ואנשי חיל הם אבירי הלב בשלמות הבטחון, להגות בתורה יום ולילה, ושלא להשגיח על בניו ובני ביתו הצועקים ללחם, כמו שאמר⁷: "שחורות כעורב" במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב⁸. מה עושה לו הקדוש ברוך הוא: מזמין לו אדם להחזיקו כיששכר וזבולון⁹.

ה. מי שהיה רשע בגלגול ראשון, מורידו הקדוש ברוך הוא בחסרון הלבנה, ואז הוא בחסרון כל ימיו, אף על פי שהוא עכשיו צדיק גמור, וזהו: "צדיק ורע לו"¹⁰, ועל זה אמרו¹¹: "חיי, בני ומוזני, לא בוכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא." והנה דרך היצר הרע להטיל קנאה בלבו, בראותו אנשים כגילו, שיש להם טוב העולם הזה, ומסיתו לפרוש מן התורה, לעסוק במשא ומתן. וכאשר האדם יעמוד להלחם כנגדו בוכרו כי: "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא, מכל חיי העולם הזה"¹². אז ישיב לו אמריו כמאמר חכמינו זכרונם לברכה¹³: "גדול הנהגה מיגיע כפו יותר מיראת שמים." אף שהאדם שומע לעצמו, וגם מקיים כל מה שאמר¹⁴: "מה יעשה אדם ויתעשר, ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה," וגם הוא מרבה בתפלה, הכל אינו מועיל לו, למי

6. אבות ד:א איזהו גבור? הכובש את יצרו, שנאמר: טוב ארך אפים מגיבור, ומושל ברוחו מלוכד עיר.

7. עירובין כא:כב.

8. עיי' בבאור הגר"א משלי ו:ח כג:ל.

9. בראשית רבא עב:ד יששכר יושב ועוסק בתורה, חבולן יוצא בימים, ובא ונותן לתוך פיו של יששכר.

במדבר רבה יג:ז לפי שהיו זבולון ויששכר שותפים, יששכר היה עוסק בתורה, חבולן היה עוסק בפרקמטיא, והיה טורח זבולון, ונותן לתוך פיו של יששכר.

10. ברכות ז.

11. מועד קטן כח.

12. אבות ד:ז.

13. ברכות ח.

14. נדה ע:

שנולד במזל רע [וכמו שכתוב¹⁵: כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים¹⁶], ונשאר קרח מכאן וקרח מכאן. על כן, אין לשמוע לעצת היצר הרע ולדחוק השעה.

ו. שני מקומות בגיהנם: שוחה עמוקה לחמדה, בשביל שרצה להגביה עצמו, ובאר צרה לתאוה, בשביל שרוצה להרחיב נפשו. הפכס בקדושה-ה'הרכבתך על במתי ארץ, והאכלתיך נחלת יעקב אביך¹⁷-נחלה בלי מצרים¹⁸, היפך הבאר הצרה¹⁹.

ז. בעון משא ומתן שאינו באמונה, גונבת קליפת נוגה רחמנא לצלן, נפשות ושפע מזונות מן הקדושה.

ח. הגזול מחבירו ולא החזיר לנגזל עד כלות ימיהם, מוכרחים שניהם לבוא בגלגול^{20, 21}.

15. תהלים עה:ז.

16. במדבר רבה כב:ז.

17. ישעיה נח:יד.

18. שבת קיח. אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: כל המענג את השבת, נותנן לו נחלה בלי מצרים, שנאמר: אז תענג על ה', והרכבתך על במתי ארץ, והאכלתיך נחלת יעקב אביך, כי פי ה' דבר.

19. עיי' בבאור הגר"א משלי כג:כו.

20. ראוי לנגזל למחול לו, היכי דנתיאש לגמרי לגבות ממנו, שלא יצטרך לבוא בגלגול, ועוד, דאמרינן בגמרה שבת קמט: כל שחברו נענש על דיו, אף מכניסין אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא. והנה, מה מאוד יחוד לבב האדם, על גדל חומר איסור גזל, החמיר בעיקרו מכל העבירות שבתורה, שלכולם יש תקנה, ולגזל אין שום תקנה, שאפילו יביא כל אילי נביות, וגם יענה בצום נפשו הרבה, מכל מקום, אין לו כפרה עד שישב הגולה, גם אפילו בית האסורים הגדול הגיהנם, אשר שמה ידככו כל החוטאין מעונותיהם, גם כן לא יספיקו לו לנקותו מעונותיו, עד שישב שנית לזה העולם בגלגול, וישב לאשר אשם לו.

21. עיי' בבאור הגר"א משלי יד:כה.

פרק ג

בטחון והסתפקות מול חמדת הממון

א. בטחון והסתפקות, המה כללים לכל המדות הטובות, והם היפך תאוה וחמדה, ועיקר הכל הוא הבטחון¹, ומי שהוא מחוסר בטחון, אין תורתו מתקיימת בידו.

ב. כל העבירות והחטאים באים מחמדה, כמו שאמר²: כי לא תחמוד כולל כל הדברות וכל התורה, והסתפקות שהוא ההיפוך, הוא יסוד של כל התורה, והוא אמונה שלמה שלא לדאוג דאגת מחר. מי שלבו טוב במדת הבטחון, אף על פי שעובר עבירות חמורות, הוא יותר טוב ממי שמחוסר בטחון, שעל ידי זה בא לידי קנאה ושנאה, אף על פי שעוסק בתורה ובגמילות חסדים, שכל זה אינו אלא לעשות לו שם.

ג. במצודת החמדה נלכדים לפעמים גם בני תורה ויראה, מפני שבתחלה, היא מראה פנים לדבריה, שהיא נצרכת ליישוב העולם, "וטוב תורה עם דרך ארץ"³. משם נמשך אחר המותרות ואומר, שהכל צורך לו, בכדי שיוכל ללמוד בהרווחה ולהביא טרף לביתו⁴. אחר שמשיג כל זה יאמר, כי נצרך לו להניח לימי הזקנה או החולי, אבל! "רבות מחשבות בלב איש, ועצת ה' היא תקום"⁵.

1. עיין בבאור הגר"א משלי כב:ט ל:ה.
2. פסיקתא רבתי כא:ז.
3. אבות ב:ב.
4. עיין בבאור הגר"א משלי כה:כו.
5. משלי יט:כא.

אחר התורה והמצוות [ואף על פי שלא יהיה לו על ידי זה העדר התאוה], ואחר כך אינו רוצה לעשותם, אף אם יודמן לו בלא טרחה ויגיעה^{29,30}.

יב. כל ההנאות שאדם נהנה בעולם הזה, יתהפכו לו בקבר למרה, והקרומין המתאווים נענשים בחיבוט הקבר. ושם נידון כל אבר ואבר שנהנה בעולם הזה שלא במצוה, ושורפין אותו כארס של נחש. וגם הצדיקים נענשים בחיבוט הקבר, אבל הצדיק המתכוין בהנאתו רק לשם שמים, אדרבה, נחשבת לו ההנאה למצוה, ואכילתו כקרבן³¹.

יג. התאוה, אין ראוי לילך אחריה כלל, אבל חמדת הפרנסה והממון, אינה אסורה לגמרי, כמו שכתוב³²: למען יברכך ה' בכל מעשי ידיך³³. רק שיהיה באמונה ולא יגע בממון שאינו שלו³⁴.

29. סוכה נב. אמר רב אסי: יצר הרע, בתחילה דומה לחוט של בוכיא, ולבסוף דומה כעבותות העגלה; אמר רבי יצחק: יצרו של אדם, מתגבר [מתחדש] עליו בכל יום.

סוכה נב: אמר רבי יונתן: יצר הרע, מסיתו לאדם בעולם הזה, ומעיד עליו לעולם הבא.

שבת קה: גדה יג: כך אומנתו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך, ולמחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו עבוד עבודה זרה, והולך ועובד.

30. עיין בבאור הגר"א משלי ז:כו.

31. עיין בבאור הגר"א משלי ו:לג ז:כב יא:ז.

32. דברים כד:יט.

33. מדרש שוחר טוב תהלים קלו והו דרך ארץ, עושה בידיו, והקדוש ברוך הוא מברך מעשה ידיו, שנאמר: למען יברכך ה' בכל מעשה ידך. יכול יהי יושב ובוטל, תלמוד לומר: אשר תעשה.

34. עיין בבאור הגר"א משלי ב:טז.

הוא רע שברע, והטוב שברע, דהיינו תאוה, הוא גרוע מן הרע, כי על ידי הטוב שבסטרא אחרא האדם נתפתה¹³. כן בתאוה וחמדה, התאוה גרועה וצריכה הרחקה יתירה, מפני שיש לה חלקת לשון, שמראה עצמה לאדם כאוהב, לתת לו תענוגי עולם הזה, מה שאין כן החמדה, שאינה מניחה לו לישון, ואין לו הנאה ממש אפילו בעולם הזה¹⁴. כן ברע ומרמה, המרמה גרועה, וכן התאוה, קשה לכבשה יותר מן הכעס, מפני שנשרשה בו מיום הולדו, ועוד, כי כל האברים נהנים מזה, מה שאין כן כעס, שאינו רק בכבד¹⁵. ועוד, כי התאוה נצרכת קצת לקיום הגוף, וצריך לזה רוב התחכמות, לשקול במאזני שכלו, שלא ליקח רק ההכרחי, והוא דומה, למי שרוצה ללכוד עיר ולהשאיר אנשיה בחיים, שצריך לזה תחבולות גדולות, אבל כעס דומה למי שרוצה להרוג את שונאו, שאינו צריך לזה רק גבורה לבד¹⁶.

ד. מי שאין מעצור לתאוה וכעסו, טוב לו לשבת בארץ מדבר¹⁷.

ה. לימוד האגדה טוב לכבוש בו יצר הרע של תאוה, ובלימוד הלכות שנמשלו לאש, ונצרך לזה חימום רב, טוב לכבוש על ידו את הכעס¹⁹, ואי אפשר להרוג את היצר הרע אלא בתורה²⁰.

ו. מי שנמשך אחר התאוה, מפסיד אף מדותיו הטובות שבטבע תולדתו [והם נקראים בגדים], והנמשך אחר החמדה, מאבד המדות

13. עיי' בבאור הגר"א משלי ב:יב ישעיה ד:ד.

14. עיי' בבאור הגר"א משלי ו:כד, כה, כט.

15. ברכות סא.

16. עיי' בבאור הגר"א משלי טז:לב.

17. עיי' לקמן ד:יט.

18. עיי' בבאור הגר"א משלי כא:יט.

19. עיי' בבאור הגר"א משלי כה:כא, כב ישעיה ה:ז.

20. קדושין ל: בבא בתרא טו. הקדוש ברוך הוא אמר להם, לישראל: בני, בראתי יצר הרע, ובראתי לו תורה תבלק, ואם אתם עוסקים בתורה, אין אתם נמסרים בידו, ואם אין אתם עוסקים בתורה, אתם נמסרים בידו.

21. עיי' בבאור הגר"א משלי לא:יא.

הטובות, שהרגיל עצמו בהן מנעוריו [ונקראים רגלים], מפני שאין לו פנאי להשגיח על עצמו מפני טרדתו, וכל שכן שלא ישבר מדותיו מחדש²².

ז. לא יאמר האדם אלך מעט אחר התאוה והחמדה ואחר כך אפרוש מהם, כי כיון שמתחיל למשוך אחריהם, נטרד והולך מן החיים הנצחים לגמרי, כי קשה מאד לפרוש מהם²³, ואף מי שיש בו יראה, תורה ומצוות, כשנמשך אחר התאוה, יאבד הכל²⁴.

ח. לא יאמר האדם, מה שרודף אחר התאוה והחמדה, הכל הוא לשם שמים, כי פלס ומאזני משפט לה', לפלס כמה כונתו לה', וכמה לשם תאוותו²⁵.

ט. לא תתכן עבודת ה', אלא לאחר שהמית התאוות והנאות דעלמא, וזה נקרא²⁶: "שונא בצע", ואי אפשר להשיג מתיקות התורה, אלא על ידי סיגופים והרחקת התאוות²⁷.

י. מה שמשיג בעל התאוה אחר רוב השתדלות בענין רע, נעשה לתמימי דרך בענין טוב בלא עמל, וכמו בכבוד, שכל הבורח ממנו רודף אחריו, כן הוא בכל התאוות²⁸.

יא. דרך היצר הרע להסית בתחילה ללמוד, וגם למלאות תאוותו, כי אם יסיתו שלא ללמוד כלל, לא ישמע לו. וכאשר ירגיל עצמו בהנאת הגוף, אז ממילא לא ילמד, כי טרוד תמיד למלאות הנאת הגוף, והיצר הרע אומר לו, שיויק לבריאותו כשיעזוב הרגלו. אחר כך מתעצל לרדוף

22. עיי' בבאור הגר"א משלי ו:כו, כח.

23. עיי' בבאור הגר"א משלי ב:יט ה:ו.

24. עיי' בבאור הגר"א משלי כא:כ.

25. עיי' בבאור הגר"א משלי ה:כא.

26. שמות יח:כא.

27. עיי' בבאור הגר"א משלי כו:ז.

28. עיי' בבאור הגר"א ישעיה ז:כב.

ומרמה הוא אחד בפה ואחד בלב^{4,5}. ובתאווה: תאווה וחמדה, תאווה הוא הנאת הגוף ממש, כגון: אכילה, שתיה וכדומה, וחמדה, כגון: כסף, זהב, בגדים ובתים. בגאווה: גאה וגאון, גאה הוא בלב, וגאון הוא הרוצה לשרור על אנשים. כל זה כלול בתפלת "אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה"⁶. "ולמקללי נפשי תדום" הוא נגד גאווה, "ונפשי כעפר לכל תהיה" נגד גאון, "פתח לבי בתורתך" הוא היפך התאווה, שרוצה לישב בביתו במנוחה למלאות תאוותו, וכן בתורה צריך לישב במנוחה. ואמרו במדרש⁷: "עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתיה שלא יכנסו בתוך מעיו." "ובמצותיך תרדוף נפשי" הוא היפך בעלי חמדה, שזה דרכם כסל, לרדוף קדים תמיד, "כי אין אדם מת וחצי תאוותו בידו"^{8,9}.

ב. אף על פי שכשהקדוש ברוך הוא דן את האדם, דן אותו לפנים משורת הדין, מכל מקום, להבעל גאווה לא ינקה כלל, ודנין אותו כמדתו ממש¹⁰, וגם אפילו מי שיש רק בלבו גבהות, גם כן מתועב ומשוקץ לפני ה'^{11,12}.

ג. ברע גופיה יש טוב ורע, דהיינו, תאווה הוא טוב שברע, וכעס

4. משלי ד: כד הסר ממך עקשות פה, ולזות שפתים הרחק ממך שלא תדבר עם חברך, אחד בפה ואחד בלב.

5. פסחים ק"ג: שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן: המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחיד.

בבא מציעא מט: אמר אביי: ההוא, שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב.

6. ברכות יז.

7. ילקוט שמעוני דברים תתל.

8. קהלת רבה א:יג.

9. עיי' בבאור הגר"א משלי א:יא ב:יב ד:כד ז:ה יב:כה כג:כו כד:יא ל:י.

10. עיי' לקמן י:יט.

11. סוטה ה. אמר רבי אלעזר: כל אדם שיש בו גסות הרוח, שכינה מיללת עליו; אמר רב חסדא ואיתימא מר עוקבא: כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקדוש ברוך הוא, אין אני והוא יכולין לדור בעולם.

12. עיי' בבאור הגר"א משלי טז:ה.

פרק ב

המדות הרעות העקריות: כעס תאווה וגאווה

א. כלל המדות הרעות הן כעס¹, תאווה וגאווה², שהן "הקנאה והתאווה והכבוד"³, וכל אחת כלולה משתיים. בכעס: רע ומרמה, רע הוא בהתגלות,

1. נדרים כב. אמר רבי יונתן: כל הכועס, כל מיני גיהנם שולטין בו, שנאמר: והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך, ולא עוד, אלא שהתחונות שולטות בו. נדרים כב: אמר רבה בר רב הונא: כל הכועס, אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו; רב ירמיה מדיפתי אמר: משכח תלמודו ומוסיף טפשות; רב נחמן אמר: בידוע שעונותיו מרובין מזכותיו.

פסחים סו: ריש לקיש אמר: כל אדם שכועס, אם חכם הוא, חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא, נבואתו מסתלקת ממנו אמר רב מני בר פטיש: כל שכועס, אפילו פוסק עליו גדולה מן השמים, מורידין אותו. פסחים ק"ג: שלשה, הקדוש ברוך הוא אוהבן: מי שאינו כועס, ומי שאינו משתכר, ומי שאינו מעמיד על מדותיו.

2. סוטה ד: אמר רב יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כל אדם שיש בו גסות הרוח, כאילו עובד עבודת כוכבים; ורבי יוחנן דידיה אמר: כאילו כפר בעיקר; רב חמא בר חנינא אמר: כאילו בא על כל העריות. סוטה ה. אזהרה לגסי הרוח מנץ וכו'.

סנהדרין צח. אמר זעירי אמר רבי חנינא: אין בן דוד בא, עד שיכלו גסי הרוח מישראל.

אבות ד:ב. רבי לויטס איש יבנה אומר: מאד מאד הוי שפל רוח, שתקות אנוש רמה.

3. אבות ד:כא רבי אלעזר הקפר אומר: הקנאה והתאווה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם.

גדולה, "ערום ביראה"²², נגד הנחש הערום. המתעצל לחטט אחר כל מדה רעה, אינו מועיל לו כל הגדרים והסייגים שהוא עושה, כי כל מכה שאינה נרפאת בפנים כו', ואף גדר התורה שהיא מגינה ומצלה²³ נהרס בעצלותו.²⁴

יב. המדות הן בנפש הדבקה לגוף, והן לבושים לנפש השכלית, וכמו שאדם מתכבד על ידי הלבוש ומעלה עליו חן. כן אין התורה מעלה חן על לומדיה, ואין זוכין לכבוד, רק אם יש בהם מדות טובות, וזה שאמר²⁵: "רבי יוחנן קרי למאני מכבדותא."²⁶

יג. אף על פי שאמר²⁷: "לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו," מכל מקום מי שמפורסם במדות טובות, אדרבה, ראוי לשבח, שבוה לא שייך מתוך שבחו בא לידי גנותו, שהכל משבחין אותו,²⁸ ואף אם אחד יאמר עליו דבר גנאי לא יאמינוהו.

יד. תלמיד חכם צריך להתנהג בענין לפנים משורת הדין²⁹, יותר משאר העם. למשל: למחול דמי ההיזק שעשה לו הפועל שלו-זהו דרך

22. ברכות ז. מרגלא בפומיה דאביי: לעולם יהי אדם ערום ביראה.

23. סוטה כא. אמר רבא: תורה, בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא, בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא, אצולי לא מצלא. מצוה, בק בעידנא דעסיק בה, בק בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא, אצולי לא מצלא.

24. עייך בבאור הגר"א משלי כד: לא כה: ד.

25. שבת קיג.

26. עייך בבאור הגר"א משלי יא: טז: יג: טו.

27. בבא בתרא קסד:

28. מגילה כה: האי מאן דשפיר שומעניה, שרי לשבוחיה, ומאן דשבחיה, ינחו לו ברכות על ראשו.

29. בבא מציעה ל: בעובדא רבי ישמעאל ברבי יוסי, שזקן ואיטו לפי כבודו, ולפנים משורת הדין הוא דעבד.

בבא מציעה סו: רשי ד"ה וצורבא מדרבנן: שצריך לישר דרכיו ולהתקדש אף במותר לו, פן ילמדו ממנו לזלזל באיסורין, אפילו בנכיתא נמי לא ניכול.

הרבה בני אדם, אבל התלמיד חכם לבד מחילת ההיזק, צריך לשלם לו עוד שכר פעולתו, בעבור הדבר שהזיקו, כעובדה דרבה בר בר חנה³⁰.³¹

30. בבא מציעה פג.

31. עייך בבאור הגר"א משלי ב: כ.

דרכו נכונה בעיני הבריות, שאינם מכירים בטבעו.⁶ רק בדבר שהוא נגד התורה, לא יסמוך על שכלו, למשל: להתענות בשבת.⁷

ה. המדות הן לפי טבע הגוף והנפש [ומשתנות לפי מעשיהם בגלגול ראשון], והמעשים הם לפי הרוח, וכמו שהרוכב על הסוס, יכול להכריחו לילך בדרך הישר, על ידי יגיעה, אף אם הוא סוס רע, כן אף מי שנפשו רעה בטבעה במדותיה, העיקר תלוי ברוח.⁸

ו. מצד הגוף והנפש, האדם הוא גרוע מכל החי, אבל מצד הרוח והנשמה, גדול מכולם.

ז. אף מי שטבעו רע, לא ילך נגד הטבע לגמרי, כי לא יתקיים בידו, רק צריך להתחנך, לילך בדרך הישר על פי טבעו. למשל: מי שנולד במזל מאדים, שהוא מוכרח להיות שופך דם, אז יש בידו להתחנך להיות שוחט שהוא בינוני, או מוהל שהוא צדיק, ולא להיות לסטים⁹, וזה שכתוב¹⁰: "חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה."

ח. יש מי שנפשו טובה בטבע במדותיה, ואף על פי כן הוא רשע. לזה נותנין לו כל שכרו בעולם הזה, שלא יהיה לו חלק לעולם הבא, מפני שהיה נקל לו מאוד לעשות טוב ולא רצה, ועליו נאמר¹¹: "אוי לנפשם כי גמלו להם רעה." אבל מי שנפשו רעה, ויש לו תמיד מלחמת היצר, אז "לפום צערא אגרא"¹², ואף אם לפעמים נכשל בעבירה חס ושלום, אין הקדוש ברוך הוא נכנס עמו לפני משורת הדין, כמו שאמר¹³: "גדולה הבטחה שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים,"

6. עיי' בבאור הגר"א משלי יד:ב.

7. עיי' בבאור הגר"א משלי א:ב, ג טז:ד.

8. עיי' בבאור הגר"א משלי יא:כב.

9. שבת קנו.

10. עיי' בבאור הגר"א משלי כב:ו.

11. עיי' בבאור הגר"א ישעיה ג:ט.

12. אבות ה:כו.

13. ברכות ז.

מפני שהן מסטרא דשמאלא הקרוב לחטא, וכמו שאמר¹⁴: משל למלך בשר ודם, שאמר לעבדיו השכימו לפתחי, למחר השכים ומצא נשים ואנשים, למי משבח? למי שאין דרכו להשכים והשכים.

ט. כל הטובות והרעות בעולם הזה. הכל, על פי רוב, לפי המדות.

י. יש מיני פחיתות באדם, שניצל מהן על ידי עשיית המצוות, ויש שאינן ניצול מהן, רק בתורה לבד, ויש שאינן ניצול מהן, רק אם רואה לאשר המדות על ידי "תוכחות מוסר"¹⁵, להפריש דרכיו הטובים מן הרעים.¹⁶

יא. ענין התורה לנפש-דוגמת המטר לארץ, שמצמיח מה שנזרע בה, סם חיים או סם מות, כן בתורה, מצמיח מה שבלבו. אם לבו טוב תגדל יראתו, ואם בלבו שורש פורה ראש ולענה תגדל הטינא בלבו, כמו שכתבו¹⁷: "צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם," וכמו שאמר¹⁸: "למיימינים בה סמא דחיי, ולמשמאילים בה סמא דמותא." על כן צריך לפנות לבו בכל יום קודם הלימוד ואחריו, מעיפוש הדיעות והמדות, ביראת חטא ומעשים טובים, וזהו מכונה בשם בית הכסא. על זה רמזו במה שאמר¹⁹: "בית הכסא עדיפא מכולהו," וכן מה שאמר²⁰: "המאריך בבית הכסא מעליותא הוא" וכן מה שאמר²¹: "השכם וצא הערב וצא," רצה לומר, בבחרותו ובזקנתו שלא יתרחק מבוראו מרחק רב שלא יוכל להועיל. וצריך למשמש איזה מדה רעה גוברת בו, ואחר כך יפנה, לא כאלו בעלי תאוה שמתענים, והתאוה מתגברת ביותר, וצריך לזה ערמוניות

14. חגיגה יב.

15. משלי ו:כג כי נר מצוה ותורה אור, ודרך חיים תוכחות מוסר.

16. עיי' בבאור הגר"א משלי כב:ה.

17. הושע יד:י.

18. שבת פח.

19. ברכות ח.

20. ברכות נה.

21. ברכות סב.

תוכן

פרק א	שורש כל עבודת ה': שבירת המדות הרעות..... א
פרק ב	המדות הרעות העקריות: כעס, תאוה וגאווה..... ו
פרק ג	בטחון והסתפקות מול חמדת הממון..... י"א
פרק ד	האדם ומלחמתו ביצרו הרע..... ט"ז
פרק ה	עבודת ה': קיום המצוות..... כ"ב
פרק ו	חנוך הבנים ותוכחה..... כ"ו
פרק ז	הדיבור: שקידה בתורה מול ביטול זמן..... כ"ט
פרק ח	לימוד התורה..... ל"ד
פרק ט	תפילה..... מ"ב
פרק י	שכר ועונש..... מ"ו
פרק יא	הגאולה העתידה..... נ"ג

פרק א

שורש כל עבודת ה': שבירת המדות הרעות

א. כל עבודת ה' תלויה בתיקון המדות, שהן כמו לבוש למצוות וכללי התורה¹, וכל החטאים מושרשים במדות, והמדות מושרשות בארבעה יסודות.²

ב. עיקר חיות האדם היא להתחזק תמיד בשבירת המדות, ואם לא למה לו חיים?³

ג. הרוצה לשוב מדרכו הרעה, צריך לשקול מדותיו במאזני צדק. כי מתחילה, צריך להתבונן על מדותיו הרעות, להכירן היטב, ולחנך את עצמו להטות כל מדה רעה אל קצה ההיפוך, כגון: מכעס אל החמלה ומגאווה אל תכלית השפילות [אבל לא ידלג בפעם אחת אל קצה ההיפוך, רק ילך לאט לאט, מדרגא לדרגא]⁴. אחר כך יעמוד על נקודה הממוצעת לפי התורה, עד שיהיה לו כטבע ממש. כי אם ילך בתחלה בדרך הממוצעת יחזור חס ושלום לסורו, כי כבר נתגבר יצרו עליו בדרך ההוא.⁵

ד. כל אחד צריך לגדור עצמו מן העברות לפי טבע מזגו, אף שאין

1. עיי' בבאור הגר"א משלי יא:כב.

2. תאוה ביסוד המים, דבור ברוח, כעס באש, עצלות בעפר.

3. עיי' בבאור הגר"א משלי ד:יג.

4. עיי' בבאור הגר"א משלי כה:טז, כז.

5. עיי' בבאור הגר"א משלי כ:כג, ו:כז.

והספר הקדוש הוזה יהיה לאות קודש, אות היא לעולמי עד, כמה עזרו וסייעו נשינו עמו"ש במלאכה זו בפרט, ובלמוד התורה בכלל, ה"ה האשה היקרה והצנועה מרת חיה סינגער שתחיה והאשה היקרה והצנועה מרת בתיה אקרמן שתחיה. זכות הגאון הקדוש מווילנא זצוק"ל תעמוד להן שימלא ה' כל משאלות לבן לטובה במהרה בימינו, אמן.

שצריך תפילה, שזה האור לא יעזבנו ולא יטשנו כל הימים. יעקב צפה ברוח הקודש ותיקן תפילת מעריב, אף לדורות שצרות בניו יהיו כחשכת הלילה, ואין מושיע נראה לעין, מכל מקום נתקבלה הקבלה: אפילו חרב חדה מונחת על צווארו אל ימנע עצמו מן הרחמים. יצחק תיקן תפילת מנחה, היא התפילה המסמלת לדורנו שהוא זמן בין הערביים, ואור וצל משתמשים בערבוביא. זוהי סגולת תפילת מנחה, שאליהו לא נענה אלא בעבורה, כי כשהאדם מכיר בערכו האמיתי, שבשעה שיש תערובת שקר ואמת בעולם, ואומרים על מותר אסור ועל אסור מותר, ולא עוד אלא שמבקשים שכר, בעת כזאת, אי אפשר להנצל מזרם הערבוביא, והשופך לפני ה' שיחו, ודאי וודאי יעזרהו ה'.

בהבנה זו נוכל להעריך כראוי דברי קדשו של רבנו אליהו זצוק"ל, אשר גם הם משמשים לנו ובאים בעידן דנפק ימא ועייל אורתא צריכים אנו להתבונן בדבריו הקדושים בעומק ובמחשבה, כי באורו נראה אור.

*

וראשון למקראי קודש, אנו מביעים את תודתנו לידידנו היקר, הרב יהושע ליימאן שליט"א עורך העתון החרדי לייט אשר יגע ומצא זמן לבוא לעזרתנו בסידור הדברים כאן.

ואהבת תלמיד לרב, תמיד נזכור, מורנו ורבנו הגאון הרב חיים פנחס שיינבערג שליט"א, אשר קיבלנו ממנו במדה מרובה בחכמה ודעת הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם.

ואני תפילה ליושב במרומים, שיברך ה' בכל מילי דמיטב את מו"ח ר' פנחס זיכערמאן לאי"ט, ולרעיתו חמותי היקרה חנה עמו"ש שיזכו לראות רב נחת מכל זרעם.

וכן אברך לגיסי האברך הנעלה בתוי"ש ר' שלמה יוסף גרינוואלד, שעזרני בהופעת הספר. 'ברכו ה' ברכות רבות יחד עם אשתו היקרה פרומיט עמו"ש, שיזכו לראות רב נחת מבניהם, ה"ה מאיר נ"י, חיים דוב נ"י ובתם מלכה לאי"ט, שלא תמוש התורה מפני זרעם עד עולם.

הקדמה

ומלאך ה' דיבר אל אליהו התשבי, קום עלה לקראת
מלאכי מלך שומרון ודבר אליהם, המבלי אין אלוהים
בישראל אתם הולכים לדרוש בבעל זבוב אלוהי עקרון?
(מלכים ב: א)

כה היו דברי מלאך ה' לאליהו הנביא, וכה הם דברי רבנו אליהו
מווילנא זצוק"ל לדורו ולדורינו. בימינו אלה, כאשר אור וחשך מרחפים
על פני תהום, והסתרת הפנים היא כל כך בעיצומה ואומרים על ימין
שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, והיצר הרע מושל בכיפה רח"ל,
ואילולא עזרת הקדוש ברוך הוא לא היינו יכולים לו ומשמיא שדר לן
מלאך ה' אשר שכינה מדברת מתוך גרונו, ודבריו חיים וקיימים, ה"ה
רבנו הגאון רבן של כל בני הגולה, מרן אליהו מווילנא זצוק"ל להאיר
ולהורות לנו את הדרך נלך בה, ואת המעשה אשר נעשה.

אמרו חכמינו זכרונם לברכה: לא נענה אליהו אלא בתפילת המנחה
(ברכות ו ב), בהבנת עומק דברי חז"ל אלו, נוכל להבין את תועלת הספר
הזה בימינו. אמרו בגמרא בפרק ד' דברכות: תפילות, אבות תיקנום:
אברהם תיקן תפילת שחרית, יצחק תיקן תפילת מנחה, יעקב תיקן תפילת
ערבית, וכתב הגאון הרב מאיר שפירא זצ"ל בספרו ניצוצי אור המאיר
בפרשת חיי שרה, שתפילת שחרית היא בזמן שהאור שולט בתוקפו ואור
זה מסמל את דורו של אברהם אבינו שהביא אור התורה לביתם של תועי
העולם, והביא אור לעולם בפרסום אחדות הבורא יתברך. מובן מאלי

הסכמה מאת הרה"ג שלום שכנא זאהן שליט"א
ראש כולל לאברכים מצוינים לתורה והוראה
מח"ס עטרת יעקב על מס' בבא קמא ופרקי תשובה וגאולה

ט"ז סיון תשל"ד.

הנה הביאו לפני ידידי היקרים האברכים המצוינים כמוה"ר הר"ר
דוד אקרמן וכמוה"ר הר"ר יעקב סינגער שליט"א, קונטריסים מן העתקה
לאנגלים של הספר אבן שלמה להגר"א זצוק"ל מווילנא. והגם שאינני
רגיל להיות מן השרים המסכימים אעפ"כ היות שרצונו של אדם זהו כבודו
לא מנעתי טוב מבעליו להיות מסכים לפעלתם הטבא.

דברי הגאון אינו צריך להסכמתנו כמוכן כי כל דבריו דברי אלקים
חיים. וקראתי חלק מהקונטריסים של העתקתם לאנגלים ונהייתי מאד
כי הרגשתי שזכו לדבר גדול בדורנו היתום. ישנם לאלפים צעירים
הצמאים לדבר ד' ואינם מבינים היטב דבריו הקדושים של הגאון זצוק"ל
כי כל דבריו בקיצור נמרץ. וידידינו הנ"ל נ"י בהעתקתם להשפה האנגלית
פתחו פתח לאור הגנוו בספר הקדוש הנ"ל לאלפים הצעירים המדברים
בשפה האנגלית. וענין גדול הוא לכל בן תורה המדבר באותה השפה
לרכוש לו הספר הנ"ל עם העתקה כי בודאי יהיה זו לתועלת גדול בעדו.

החותם למען כבוד התורה לומדיה
והמברך אותם בוכי הרבים
שלו' שכנא זאהן

גדולים אשר הופיע ה' עליו ממרום והוא לא נתכוין לכך אלף גיירות לא
יכילו לספר שבחו אשר אין בהם גוזמא כי למראה עינינו ראינו וזכינו
לשיחתו, ע"כ.

החותם לכבוד התורה
שריה דבליצקי

לא הגיע אליהם על כל פנים כפי דמותו האמיתית, משום זה כדאי להעתיק
כאן איזה דברים קצרים וקולעים למטרה אודות רבנו הגר"א זצ"ל שמצאתי
אותם נדפסים ע"י הרב הגאון הישיש ר' צבי הירש פרבר זצ"ל (שהיה
עשרות בשנים רב בעי"ת לונדון) וז"ל בחוברת תלפיות סבת תשי"א ע'
359: פעם אחת זכיתי להכנס לחדרו של איש אלקי הנ"ל (כוונתו למרן
הצדיק הקדוש ר' שלמה אלישוב זצ"ל בעל הלשם שבו ואחלמה, שהיה
חד בדורו בחכמת הקבלה בבקיאות וחידוש כזה שאין בכוח אנוש לתאר
וכל קבלת הגר"א פרושה לפניו כשמלה, ומשום מה לא נודע כל כך
בכחותינו הנוראים הנ"ל ולא התפרסם כ"כ בין החוגים הרחבים) נרתעתי
מקלסתר פניו המאירים מעוטף בטו"ת ודבוק בתורתו, וילדות היתה בי
כי העזתי פני לשאול מדוע הפליגו כ"כ בשבח רבנו הגר"א שהיה יחיד
גם בכמה דורות לפניו ואשר מזמן התנאים והאמוראים ורבנן סבוראי
והגאונים לא קם כמוהו ונתגלו לו רזין עילאין כאחד מצבא מרום, ענני
בפנים צהובות, דע בני כי בכל זמן נמצאים יחידי הדור אך לא בכל
המקצועות פלוני היה חד בדרא בחריפות אך בבקיאות היו עוד כמוהו
וגם יותר ממנו או פלוני הצטיין בבקיאות כחד בדרא אבל לא בחריפות
ואם הצטיין בשתיהן לא הצטיין במקצועות אחרים כמו בדקדוק תכונה
והנדסה ושאר חכמות אשר כל אחת היו גדולי דור אחרים אבל להתרומם
למעלה להיות חד בדרא בכל המקצועות, יחיד בנגלה יחיד בנסתר יחיד
בחסידות וקדושה וטהרה יחיד במדרגות יותר רמות יחיד בכל חכמה
ומדע תכונה דקדוק הנדסה ועוד ועוד, הצטיינות נפלאה כזאת היא מהנמנע
לאדם הגדול ביותר גם בדורות הקודמים ורק רבנו הגדול זכה לזה, ע"כ.

ונוסף עוד מ"ש הגה"ג ר' אליהו מראגלע זצ"ל ביד אליהו ס' כה
וז"ל. גם בזמנינו ראינו רבנו הקדוש התנא האלקי ר"א מווילנא אשר כל
העולם ראו שגדולי החכמים והפרופסורים היו לפניו כקליפת השום ולא
מצאו ידיהם ורגליהם בפניו בכל שבע חכמות והודו שאין שכלו בשר
ודם כ"א איש אלקים נורא מאד וכל רואיו ותלמידיו אשר יצקו מים על
ידו העידו שאין זה ילוד אשה כלל זכה שנתגלה אליו אליהו ז"ל ונמסר
לו סודות התורה מפי יעקב אבינו ומפי ריש מתיבתין עילאין בכל לילה
ולילה כאשר מצאנו בכתביו, וכל העומדים לפניו ראו אותות ומופתים

מכתב ברכה מאת
הרה"ג שריה דבליצקי שליט"א
מח"ס זה השלחן על אור"ח ויור"ד ג"ח ועוד

בס"ד, יום ערש"ק ויקהל פרה תשל"ד.

למע"כ ידידי האברכים הרבנים המופלגים מוה"ר יעקב סינגער ומוה"ר
דוד אקרמן שליט"א לומדי כולל ישיבת תורה אור בעיה"ק ירושלים ת"ו.
שלום וברכה,

שמחתי מאד לשמוע אודות המחשבה הטובה שלכם להדפיס את ספר
אבן שלמה שבו נמצאים ליקוטים מדברי רבנו הגר"א זצ"ל המסתעפים
אודות לימוד התורה ודרכי העבודה והמוסר והמידות, בלשון האנגלית
בלשון קל ונקי, למען יראי ה' בארצות הברית ושאר מקומות שאינם
בקיאים בלשוננו הקדושה. למען יוכלו גם הם לאחוז בעמודי התורה
והעבודה ולעלות מעלה מעלה אשר באמת זהו החפץ הפנימי וההשתוקקות
הפנימית של כל נפש ישראלית, ואם עפ"י הרוב השתוקקות פנימית זאת
איננה מגיעה לכלל ביצוע הרי זה מחוסר עצות והדרכות והתעוררות
הנחוצות לכל פרט ופרט, ונקוה שע"י העסק בספר הקדוש הזה יוכל כל
אחד ואחד להגיע למדרגות שאליו משתוקק.

לכן דבר גדול הנכם עושים בזה לזיכוי הרבים במלוא מובן המלה,
וברכתי ברכת הדיוט קלה שתצליחו בזה ובשאר פעולותיכם למען זיכוי
הרבים.

והנה מגדולת רבנו אור עולם הגר"א זצ"ל אין לנו מה לדבר ולו
דומיה תהילה, אך בודאי מצויים הרבה מאחינו ששמע מן הגר"א זצ"ל

להעתיק התורה ללשון אחר שיבינו אחינו הנדחים ואין לך עת לעשות
לה' יותר מדורנו אנו ובפרט כי כבר ראינו מרבתינו צדיקי הדור שלפנינו
שהדפיסו דברי מוסר בלשון שהבינו המון עם והנשים כדי לזכותם בדבר
ה' וכ"ש דברי מוסר מרבינו הגר"א זצ"ל ולכן הנני בברכה י"ד שזכות
רבינו הגאון ר' אליהו זצלה"ה יעמוד להם וזכות הרבים יהי תלוי בכם
ולבניכם ואתם אחי ורעי כל בית ישראל הביאו ברכה אל בתיכם אבן
שלמה לבנות בית ה' בבתיכם.

דברי הטרוד והעמוס בעבודת הקודש המדבר לכבוד התורה ולומדיה
החותם ברעדה בלב ונפש

מנשה הקטן
בעמח"ס משנה הלכות וש"ס

מכתב ברכה מאת
הרה"ג מנשה הקטן קליין שליט"א
אבדק"ק אונגוואר ור"מ דישיבת בית שערים

מכתב ברכה מאת הרה"ג חיים מאיר ברוין שליט"א
מחבר ספר תולדות חיים שו"ת, חדושי סוגיות ועה"ת ומועדים

ב"ה, מוצש"ק לס' כי ה' דיבר טוב על ישראל תשל"ד
ירושלים עיה"ק ת"ז.

לכי חזי מפעלות ה' אשר פעל ועשה הגאון הקדוש חסיד ועניו מלאך
אלקים תנא דבי אליהו רבה מופת הדור אשר עדיין קולו הולך מסוף
העולם ועד סופו הפיץ תורה אור, המאיר לכל ישראל ראינו אורו כבמדורה
ביאר טעמי תורה כולה במשנה ובתלמוד ספרא ספרי ותוספתא מדרשי
חז"ל שר בית הזוהר לא הניח דבר קטן ודבר גדול מעשה מרכבה שית
שרפי קודש ויסד יסודות והעמיד עמודים לחזק בדק תורת אלקינו אשר
בית ישראל נשען עליהם ואם ח"ו הי' נשתכח תורה הי' מהדרה בפלפולו,
ומקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו ושלמותו גם בספרים
אשר יסד ובנה בדברי מוסר לכל בית ישראל אשרי עין ראתה בהם וח"ו
לי להעיד על השמש בצהרים. הכל וארכבותי דא לדא נקשן בזכרי את
מזן רבינו הגר"א זלה"ה, והנה עתה קמו ונתעוררו הני תרי צנתרי דדהבא
תקרי ערך ה"ה הרבני המופלא ומופלג חרוץ ושנון ת"ח ובע"מ וכו' מוה"ד
יעקב סינגער הי"ו ומשנהו בדומה לו מוה"ד דוד אקרמן הי"ו מביה"מ
תורה אור מקום משכנותם בירושלים עיה"ק ונדבה רוחם לחזור ולהדפיס
ספר אבן שלמה דברי מוסר מלוקטים מספרי רבינו הגר"א ז"ל וכונתם
רצויה לזכות את הרבים לרוות צמאון המתאווים לדבר ה' אמנם היות כי
בעונ"ה רבים מע"ה קצרה דעתם מלהבין בלשון הקודש טרחו בנפשם
ובמאודם להעתיק ולתרגם הספר הנ"ל ללשון אנגלי בלע"ז, ושחרו נפשי
לתת להם ברכה בכתב. והגם כי אני מן המונעים מלבא בהסכמה על
ספרים מפני טעמים כמוסים אתי וכ"ש על תרגום כי לא ידענא אי ניחא
ליה להאי צדיק שידפסו דבריו הקושים בשפת עמים אמנם כבר אמרו
ז"ל עת לעשות לה' הפרו תורתך וח"ו מי מותר להפר תורה וי"ל כה"ג

כבר שבחו רבנן להני תרי צנתרי דדהבא ה"ה האברכים המופלגים
ומאד חשובים ר' יעקב סינגער ור' דוד אקרמן שיחיו לאי"ט שהדפיסו
מחדש את הספר אבן שלמה והוא מה שליקט ואסף איש טהור הגאון הר'
שמואל מאלצאן זלה"ה פנינים יקרים מביאורי הגאון האלקי רבן ומאירן
של ישראל רבנו אליהו מווילנא זצוק"ל בתורה בנביאים ובכתובים ומאמרי
חז"ל.

והאברכים היקרים הנ"ל טרחו ויגעו ועטרו את הספר במראה מקומות,
והמאמרי חז"ל וכו' הדפיסו על אתר, והעתיקו אותו ללשון אנגלית, וכהיום
רבים הם הדוברי אנגלית וגם בין תלמידי הישיבה הבאים מאמריקה,
מאנגלי' ומדרום אפריקה וכדומה, ישנם הרבה שקשה עליהם לקרות את
שפתנו הקדושה ולהבין הדברים על בורין.

אכן כעת שהעתיקו והדפיסו את הספר באנגלית יבינו בשעה מועטת
את דברות קדשו של הגאון מווילנא זצוק"ל ומאד יתעוררו ויתלהבו בלהב
קודש ללימוד התורה, לעבודת השי"ת ולמדות ישרות. וע"כ אמינא לפעלא
טבא, יישר כוחכם וחילכם לאורייתא ובין מזכי הרבים יהא חלקכם.

הק' חיים מאיר ברוין

מכתב ברכה מאת
הוהרה"ג משה חברוני זצ"ל
ראש הישיבה דישיבת חברון כנסת ישראל

ב"ה, ירושלים ה' ניסן תשל"ד.

לכבוד האברכים הרבנים הדגולים מו"ה יעקב סינגער ומו"ה דוד
אקרמן שליט"א לומדי כולל ישיבת תורה אור בעיה"ק ירושלים ת"ו
ה' עליהם יחיו,

שמחתי במלאכתם עבודת הקדש להדפיס את הספר הקדוש מקדוש
עליון הגאון מווילנא זצוק"ל ובתיקונים חשובים, וגם תרגמתם לאנגלית
לתועלת הרבים גם לדוברי אנגלית. למותר להאריך בגודל התועלת לכל
מעייני בספר הקדוש והנפלא. שכרכם גדול בזיכוי הרבים.

יהי ד' עמכם תמיד להגדיל תורה ולהאדירה.

הכו"ח
משה חברוני

הסכמה מאת הרה"ג בנימן יהושע זילבר שליט"א
מח"ס ברית עולם על הלכות שבת
ובית ברוך על חיי אדם ועוד

בס"ד, כ"ז לחודש סיון שניתנה תורה לעמו ישראל.

נעתרתי לבקשת העוסקים בצרכי צבור לש"ש הרב דוד אקרמן הי"ו
והרב יעקב סינגער הי"ו לתת הסכמתי על העתקת ותרגומו של הספר
הנפלא אבן שלמה לשפת אנגלית.

הספר כשהוא לעצמו הוא מהספרי מוסר המפורסמים שאינו זקוק
להסכמתי דכל הספר מכיל יסודות התורה ויראת ד' טהורה פנינים יקרים
בדברים העומדים ברומו של עולם. מקורו נובע ממקור מים חיים מספרי
רבינו הגר"א ז"ל.

וכדי שיהא הספר היקר מובן ושוה לכל נפש לקרא בו גם במקומות
אלו שאחינו בני"י אין מבינים לשונינו הקדוש הוא דבר בעתו לתרגם לכל
הפחות תוכן הספר לשפתם המורגלים בזה. ועצם הדבר להעתיק מלשון
הקודש ללשון אחר זה לאו דבר חדש הוא. ורבותינו ז"ל שקדו על תקנת
המון בית ישראל ללמדם ולהבינם תורה ודעת. ומי לנו גדול מרבינו
הגדול בעל תורת חובת הלבבות שחיבר את ספרו הגדול בשפת ערבית
שבדורו היתה זאת שפת העם.

אי לזאת גם ידי תכון עמם ואני מביע בזה את דעתי והסכמתי לפעלם
הטוב שעשו דבר גדול מאד לזכות את הרבים, ואין מגלגלים זכות אלא
ע"י זכאי.

הכו"ח לכ' העוסקים להגדיל תורה
ויר"ש בין המון בית ישראל,
בנימין יהושע זילבר

לזכר עולם

ספר זה מוקדש לזכר אבינו מורנו

ר' ישראל ב"ר פסח יוסף אקרמן זצ"ל

נפטר בשם טוב י' סיון תשכ"ח. הוא היה שותף לה' ביצירתנו (קדושין ל') הוקש כבודו לכבוד השכינה (שם). אביו של אדם כמלכו (פרקי דר' אליעזר פרק ל"ט) הוא שחנכנו על ברכי התורה, ולא חשך מעצמו עמל או טרחה כל השנים למען נקדיש חיינו לה' ונעסוק בלימוד תורתנו הקדושה. הוא שהעמיד רגלינו במישור, ונתן לנו התשוקה לשאוף לעמילות בתורה.

פסח יוסף, חיים דוד, גיטל

אשה יראת ה' היא תתהלל

אמנו הצנועה והחסידה, הפותחת לבה וידיה לשועת יניים ועוסקת בצרכי אביונים בהצנע, מרת פייגע בתיה א' זרמן שתחיה הבוחן לבות והשומע תפלות ישמע לקול שועתה ויקשיב לבקשתה ועיניה תחזינה במילוי משאלות לבה כשזרעה מקיים את דבר ה' עד עולם.

פסח יוסף, חיים דוד, גיטל

לזכר עולם

לאבי היקר באדם, המופלא בחסדיו, איש תם וישר וירא אלהים, עניו ובעל מדות מצויינות

ר' חיים יצחק אייזיק

בר"ר שניאור זלמן באייזוסקעי ז"ל

נפטר כ"ג אב תשכ"ב

ולאמי היקרה אשה יראת ה' היא תתהלל

מרת פייגע ב"ר חיים ע"ה

נפטרה כ"ז אלול תשי"ג

בתיה אקרמן

אבי זקני ר' פסח יוסף ב"ר מנחם מענדל אקרמן ע"ה

אמי זקנתי מרת לאה ב"ר שלמה יהודה דריבן ע"ה

דודי ר' משה ב"ר פסח יוסף אקרמן ע"ה

דודי ר' זאב ב"ר פסח יוסף אקרמן ע"ה

דודי הב' צבי ב"ר פסח יוסף אקרמן ע"ה

דודי ר' אברהם ועליג ב"ר חנוך העניך קראהן ע"ה

דודתי מרת חנה ב"ר שלמה קראהן ע"ה

אבי מורי הרה"ג הצדיק ר' יעקב ב"ר דוד זצ"ל
כ"ב תמוז ת"ש

אמי מורתי הרבנית הצדקנית פייגע ב"ר מנשה זצ"ל
ז' שבט ת"ש

גיסי ר' אברהם צבי הכהן הי"ד
אחותי מרת שרה פערל בת הרה"ג הצדיק ר' יעקב הי"ד
וכל משפחתם הי"ד

גיסי ר' ארי' לייבוש הי"ד
אחותי מרת דאבריש בת הרה"ג הצדיק ר' יעקב הי"ד
וכל משפחתם הי"ד

אלטער יצחק אייזיק פריעדמא
מנחם דוב פריעדמאן

יזכרם אלהינו לטובה, עם שאר צדיקי עולם,
וינקום נקמת דם עבדיו השפוך

לזכר עולם

הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו

אבינו מורנו ר' יצחק ב"ר דוד ז"ל י' ניסן
אמנו מורתנו טובא ב"ר דוד הי"ד
אחותנו גרינע ב"ר יצחק הי"ד
אחותנו פעשא גאלדא ב"ר יצחק הי"ד
אחינו ישראל ב"ר יצחק הי"ד

שנהרגו על קידוש השם ט' באב

פנחס סינגער ואסתר מייסטר

אמנו מורתנו הרבנית בריינדעל בת הרב ישראל מאיר הי"ד,
שנהרגה על קידוש השם כ"ז אייר תש"ד

רבקה סינגער ואברהם פריעדמאן

לזכר עולם

על אלה אנו בוכים עינינו יורדות מים

אבינו מורנו ר' משה ב"ר בנימין הי"ד
אמנו מורתנו פרומיט ב"ר חיים הי"ד
אחינו אברהם ב"ר משה הי"ד

שנהרגו על קידוש השם כ"ה אייר תש"ד

אחינו דוב ב"ר משה ט"ו תמוז תרצ"ג

פנחס ומאיר זיכערמאן

אבי מורי ר' חיים דוב ב"ר אברהם יעקב הי"ד
שנהרג על קידוש השם ר"ח ניסן תש"ה

אמי מורתי חי' ב"ר יצחק הי"ד
אחי מנחם מגדל ב"ר חיים דוב הי"ד
אחי בנימן ב"ר חיים דוב הי"ד
אחותי עלקא ב"ר חיים דוב הי"ד
אחותי בלומה ב"ר חיים דוב הי"ד

שנהרגו על קידוש השם כ"ו אייר תש"ד

חנה זיכערמאן

בן יכבד אב

ספר זה מוקדש לעילוי נשמת אדוני אבי מורי
מוה"ר פנחס סינגער בן ר' יצחק ז"ל
שעזרוני יתר על המדה בהליכות חיי
והדריכוני בדרך התורה והיראה

נפטר בשם טוב ערב שבת קודש
ח' טבת תשמ"ט לפ"ק

פה מפיק מרגליות * פומי לא פסק מגירסא
נפלה עטרת ראשינו ומשפחתינו * החזיק תורה בכל כוחו ונפשו
חסד ורחמים היה דבוק בלבו * חכם להיטב לנצרכים ולנדכאים
טבל יסורי איוב וקיבלם באהבה * סעה למנוחה ואותנו לאנחה

בניו גידל בנסירת נפש לתורה * ברוחו הנדיבה קירב רחוקים

יראת ה' נטע ביוצאי חלציו * בטח בה', ובלבו תורת אלקיו
צדקתו עזר שזכה לדור ישרים * מדותיו הטובות נודע לרבים
חיבה יתירה היה בלבו למשפחתו * נאנח על צערם של ישראל
קול תורה לא מש מתוך יסורים * הרביץ תורה באהבה כל ימיו
ת.נ.צ.ב.ה.

בן יכבד אם

ספר זה מוקדש לכבוד אמי מורתי היקרה
מרת רבקה רויזא סינגער שתחיה
בת הרח"ג הצדיק הרי' אלטר יצחק אייזיק פריעדמאן זצ"ל

יארך השי"ת ימיה ושנותיה בבריאות, מזל, ברכה, הצלחה וכל טוב.
שתזכה לראות רב נחת מכל יוצאי חלציה.
שלא תמוש התורה מפי זרעה עד עולם,
ושימלא ה' כל משאלות לבה לטובה, אמן.

יעקב

ספר אבן שלמה

נוסד לפלס דרכי התורה והעבודה במאזני צדק, ולפנות
מהם כל אבני מכשול, וגם עוד איזה ענינים נפלאים.
מיוסד על מקראי קדש ומאמרי חז"ל כפי שביארם לאמתה
של תורה הרב הדומה למלאך ה' צבאות הגאון החסיד
האמתי רבן של כל בני הגולה איש אלקים קדוש המפורסם
בכל קצוי ארץ

מורנו אליהו מווילנא זצוק"ל

מלוקט עם הערות על ידי
הרב הגדול המפורסם מורנו
הרב שמואל ב"ר אברהם מאלצאן זצ"ל

תיקונים, השלמות, ופיסוק על ידי
יעקב סינגער חיים דוד אקרמן

עיה"ק ירושלם תובב"א
תשל"ז

It is superfluous to elaborate on the great benefit to whoever studies this holy, wonderful work..."

Rav Moshe Chevroni, zt"l

"One of the most famous works of mussar, full of Torah-principles and pure awe of God..."

Rav Binyomin Silber

"By studying this sacred work, everyone will be able to attain the heights he strives to attain..."

Rav Sroya Deblitzki

"Take this blessing into your homes to build yourselves a house of God..."

Rav Menashe Klein

TARGUM/FELDHEIM

ISBN 0-944070-96-5